

**PUHUTTELU SUOMALAISSA JA SAKSALAISSA
TV-SARJOISSA**

Suomen kielen
pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopistossa
syyskuussa 2000

Jenni Aalto

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos Suomen kielen laitos
Tekijä Jenni Aalto	
Työn nimi Puhuttelu suomalaisissa ja saksalaisissa tv-sarjoissa	
Oppiaine suomen kieli	Työn laji pro gradu -työ
Aika 29.8.2000	Sivumäärä 63
<p>Tiivistelmä - Abstract</p> <p>Tutkin työssäni puhuttelusanoja ja pronominaalista puhuttelua suomalaisissa ja saksalaisissa tv-sarjoissa. Aineistoni koostuu kolmesta suomalaisesta ja kolmesta saksalaisesta toisistaan vastaavasta tv-sarjasta. Aineistoa on yhteensä n. 8 h 40 minuuttia. Työssäni selvitän, miten puhuttelusanojen käyttö eroaa toisistaan suomalaisessa ja saksalaisessa aineistossa, samoin tutkin minkälaisia funktioita puhuttelusanoilla on. Lisäksi tarkastelen aineiston pronominaalista puhuttelua. Teoreettisena viitekehyksenä työssäni on sekä suomalainen että saksalainen puhuttelututkimus. Käytän sekä sociolinguivististä että pragmaattista näkökulmaa puhutteluun, sekä myös joitakin kulttuurienvälisen viestinnän alalla tehtyjä tutkimuksia.</p> <p>Tutkimukseni osoittaa, että saksalaisessa aineistossa käytettiin puhuttelusanoja noin neljä kertaa enemmän kuin suomalaisessa. Saksalaisten eniten käyttämät puhuttelusanatyypit olivat etunimi sekä <i>Herr/Frau</i> -puhuttelu. Suomalaiset suosivat eniten etunimeä sekä substantiivisia puhuttelusanana. Puhuttelusanojen funktioluokkia syntyi kuusi: 1) kutsu ja huomion kiinnittäminen, 2) tervehdymisen, hyvästelyn ja kiitoksen yhteydessä, 3) sävyn ja suhteen laadun korostaminen, 3) pyynnön, käskyn, vaatimuksen, vetoituksen, moitteen tms. yhteydessä sanoman painottaminen, 4) kontaktin ylläpito ja 5) ns. leksikaalistunut puhuttelusana.</p> <p>Saksalaiset teittivät aineistossa odotetusti enemmän kuin suomalaiset. Suomalaiset sinuttelevat vieraitakin ihmisiä epäroimättä. Saksalaisessa puhuttelukäyttäytymisessä näkyy enemmän puhuttelun hierarkisuus. Aineistossa suomalaiset eivät juurikaan käytä epäsuoraa puhuttelua kohteliaana puhuttelumuotona, vaan sitä käytetään jonkin tietyn sävyn luomiseen, esim. leikkilinen sävy. Halutessaan olla kohteliaita suomalaiset teittivät puhokumpaniaan.</p> <p>Aineistossa esiintyi myös puhuttelumuodon vaihtelua samojen puhujien kesken samassa tilanteessa. Tämä liittyi usein puhujien rooleihin ja niiden vaihtumiseen, puheenaiheen vaihtumiseen, tuttuuden toteamiseen, tilanteen luonteeseen jne.</p>	
Asiasanat	suomen kieli, saksan kieli, puhuttelusana, pronominaalinen puhuttelu
Säilytyspaikka	Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
2. MITÄ PUHUTTELU ON?	3
3. PUHUTTELU JA (PUHE)KULTTUURI	6
4. PUHUTTELU JA KOHTELIAISUUS	8
5. PUHUTTELUN HISTORIAA	11
5.1. Eurooppalaisen puhuttelun vaiheita	11
5.2. Suomalaisen puhuttelun historiaa	13
5.2. Puhuttelun historiaa saksassa	14
6. SUOMEN KIELEN PUHUTTELU	16
6.1. Vokatiivinen puhuttelu	16
6.2. Suomen kielen puhuttelumuodot	19
6.3. Miten Suomessa puhutellaan?	20
7. PUHUTTELU NYKYSAKSASSA	22
8. AINEISTON ESITTELY	25
9. PUHUTTELUSANOJEN KÄYTTÖ AINEISTOSSA	27
10. PUHUTTELUSANOJEN FUNKTIOLUOKAT	36
11. SUOMALAISEN AINEISTON PRONOMINAALISESTA PUHUTTELUSTA	42
11.1. Sinuttelu ja teitittely	42
11.2. Muut puhuttelumuodot	46

12. PUHUTTELMUODOT SAKSALAISESSA AINEISTOSSA	50
13. PÄÄTÄNTÖ	58
LÄHTEET	62

1. JOHDANTO

Puhuttelu on hyvin kiinnostava kielen pragmaattinen ilmiö, ei pelkästään sen alati muuttuvan luonteen vuoksi. Keskustelussa puhuttelua on miltei mahdotonta välttää: jossain vaiheessa puhujan on yleensä pakko viitata puhuteltavaan. Tämän hän voi tehdä joko suoraan tai epäsuorasti. Näin puhuttelu paljastaa aina jotain puhujien välisestä suhteesta sekä myös yhteiskunnan asettamista normeista. Puhuttelu heijastaakin osaltaan yhteiskuntaa ja sen arvoja, sekä on myös osa tämän kulttuurin. Monet kulttuurit eroavat toisistaan juuri puhuttelun osalta, näin myös suomalainen ja saksalainen. Tämän on huomannut varmasti jokainen, joka on ollut tekemisissä näiden kahden kielen kanssa.

Tutkin pro gradu -työssäni puhuttelua suomalaisissa ja saksalaisissa tv-sarjoissa. Tarkoitukseni on tarkastella sekä puhuttelusanojen käyttöä (nk. vokatiivista puhuttelua) että pronominaalista puhuttelua. Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat: Miten puhuttelusanojen käyttö eroaa suomalaisessa ja saksalaisessa aineistossani? Minkälaisia sanoja käytetään puhuttelusanoina? Mitä eri funktioita puhuttelusanoilla on, eli miksi puhuttelusanoja ylipäättään käytetään? Mitä eroja suomalaisen ja saksalaisen aineiston välillä on pronominaalisessa puhuttelussa?

Aineistona työssäni käytän suomalaisia ja saksalaisia tv-sarjoja, jotka keräsin nauhalle syksyllä 1999. Aineistoni koostuu yhteensä kuudesta eri sarjasta, kolmesta suomalaisesta ja kolmesta saksalaisesta. Halusin aineistoni koostuvan monesta erilaisesta sarjasta, jotta mukaan mahtuisi mahdollisimman monenlaisia tilanteita, henkilöitä ja ihmissuhteita, joiden laadulla ja luonteella on kaikilla vaikutusta puhutteluun. Olen yrittänyt löytää toisiaan mahdollisimman paljon vastaavia sarjoja, jotta vertailu olisi helpompaa. Aineistoni suomalaisia sarjoja ovat ns. lääkärisarja *Ihmeidentekijät*, poliisi/etsiväsarja *Jäähyväiset ilman kyyneleitä* sekä draamasarja *Kotikatu*. Näitä vastaavat saksalaissarjat *Für alle Fälle Stefanie (Stefanie)*, *Ein Fall für zwei (Kahden keikka)* ja *Sylvia – eine Klasse für sich (Sylvia – omaa luokkaansa)*. Aineistoa on yhteensä n. kahdeksan tuntia ja 40 minuuttia, eli suomalaissarjoista 4 h 20 min ja saksalaisista materiaalia vastaavasti saman verran. Olen litteroinut aineiston siltä osin, kuin se on tutkimukseni kannalta olennaista, eli kaikki ne kohdat, joissa henkilöt puhuttelevat toisiaan.

Vaikka puhuttelu on nimen omaan puhutun kielen ilmiö, on aineistoni kuitenkin alunperin kirjoitettua, käsikirjoittajien luomaa kieltä. Mielestäni tv-sarjojen kieli peilaa kuitenkin melko hyvin senhetkistä todellista kieltä. En usko, että käsikirjoittaja käyttäisi kieltä,

joka tuntuisi katsojista täysin vieraalta. Kuitenkin juuri puhuttelusanojen käyttö saattaa varsinkin sarjan alussa erota todellisuudesta: sarjojen henkilöt täytyy tehdä katsojille tutuksi, ja näin ehkä nimiä toistetaan useammin kuin todellisuudessa. En usko tällä olevan työssäni kovin suurta merkitystä, sillä suurin osa tv-sarjoista kertoo kuitenkin samoista henkilöistä, jotka eivät sarjan edetessä enää ole katsojille vieraita. Aineistossani ei myöskään ole minkään sarjan ensimmäistä jaksoa, jossa henkilöt ovat vielä katsojalle täysin outoja. Lisäksi korostan vielä, että tutkin puhuttelua nimenomaan aineistossani, enkä aio tehdä laajoja yleistyksiä todellisuudessa käytetystä kielestä. Uskon silti, että voin saamieni tulosten pohjalta hahmotella joitakin yleisiä linjoja suomen ja saksan kielen puhuttelussa ja kuvailla niiden välisiä eroja.

Puhuttelu kiinnostaa minua niin pragmaattisena ilmiönä, kuin myös suomen ja saksan kieliä erottavana tekijänä. Sekä suomen että saksan kieltä opiskelleena olen kiinnostunut kielten välisistä eroista ja yhtäläisyyksistä. Vasta Saksaan, saksan kieleen ja sen puhujiin läheisesti tutustuttuani todella ymmärsin, miten paljon maitten puhuttelukulttuurit toisistaan eroavat. Tätä asiaa ei esimerkiksi koulun saksan kielen tunnilla mielestäni käsitelty tarpeeksi. Suomalaisilla ahkerina sinuttelijoina saattaa olla käsitys, että saksalaiset ovat teitittelyn ja titteleiden käytön yleisyydestä johtuen jäykkä ja muodollinen kansa. Onko näin?

Tutkimukseni hypoteesit perustuvat suurelta osin kielenkäyttäjän yleiseen tietoon, jota minulla suomen ja saksan kielistä on, sekä myös aihetta koskevaan kirjallisuuteen. Alkusetukseni siis on, että puhuttelusanojen käyttö on erilaista suomalaisessa ja saksalaisessa aineistossa. Oletan, että puhuttelusanoja käytetään saksalaisessa aineistossa enemmän kuin suomalaisessa aineistossa. Samoin oletan Herr/Frau -puhuttelun olevan saksalaisessa aineistossa yleistä, mutta sitä vastoin suomalaisessa aineistossa herra/rouva -puhuttelun olevan harvinaista. Myös pronominaalisen puhuttelun oletan eroavan toisistaan: Arvelen, että suomalaisessa aineistossa henkilöt sinuttelevat itselleen vieraitakin henkilöitä, myös epämuodollisissa virallisissa tilanteissa, kun taas saksalaisessa aineistossa itselle vieraita aikuisia teititellään aina. Oletan myös tapaavani suomalaisessa aineistossa suoran persoonan (y.2.p ja m.2.p) ilmaisun välttämistä, mihin suomen kieli tarjoaakin monia eri keinoja (ks. luku 6.2.). Aineistoni suomalaiset ja saksalaiset puhuttelusanat lienevät funktioltaan melko samanlaisia, joskin saksalaisessa aineistossa saatetaan esim. puhuteltavan nimeä toistaa ilman selvää syytä, ehkä vain keskusteluyhteyden ylläpitämiseksi.

Aloitin työni selvittämällä, mitä puhuttelu on, ja mitä sillä tässä tutkimuksessa tarkoitetaan. Seuraavaksi luvuissa 3 ja 4 esittelen puhuttelun suhdetta kulttuuriin sekä kohteliai-

suuteen. Luvussa 5 käsittelen puhuttelun historiaa niin koko Euroopassa, kuin myös kielikohdaisesti sekä suomen ja että saksan osalta. Työni varsinainen teoriaosa päättyy lukuihin 6 ja 7, joissa esittelen suomen ja saksan nykypuhuttelun puhuttelusanojen käyttöä sekä pronominaalista puhuttelua. Aineiston tarkemman esittelyn jälkeen (luku 8) keskityn tutkimaan sitä, miten ja minkälaisia puhuttelusanoja aineistossa käytetään sekä minkälaisia funktioita niillä keskustelussa on. Käsittelen suomalaisen ja saksalaisen aineiston puhuttelusanoja samassa luvussa, sillä puhuttelusanojen tutkimus työssäni on pitkälti kvantitatiivista ja täten aineistoja on helppo vertailla. Luvussa 11 analysoin suomalaisen aineiston pronominaalista puhuttelua, ja seuraavassa luvussa saksalaisen aineiston pronominaalista puhuttelua. Suomalaisen ja saksalaisen pronominaalisen puhuttelun käsittelen eri luvuissa siksi, koska ne eroavat niin paljon toisistaan, ettei suora vertaileva lähestymistapa olisi järkevää.

Puhuttelua on tutkittu paljon eri näkökulmista käsin. Suomen kielen puhuttelua kielellisenä ilmiönä ovat tutkineet mm. Valma Yli-Vakkuri ja Matti Larjavaara. Puhuttelua nykysaksassa ovat tutkineet mm. Helmut Glück ja Wolfgang Sauer, sekä puhuttelua kirjassaan monipuolisesti tarkasteleva Werner Besch. Kohteliaisuuden tutkimuksen saralla, johon puhuttelukin kiistatta kuuluu, kuuluisimpia tutkijoita ovat Penelope Brown ja Stephen Levinson. Suomen ja Saksan kulttuurieroja ja näin siis myös puhuttelun eroja ovat tarkastelleet Liisa Salo-Lee ja Annette Winter-Tarvainen, sekä Liisa Tiittula.

2. MITÄ ON PUHUTTELU?

Puhuttelua on kahdenlaista: vokatiivista ja pronominaalista. Vokatiivinen puhuttelu on saanut nimensä joidenkin indoeurooppalaisten kielten kielioppeihin kategorioituneesta erityisestä kutsumisen sijasta eli vokatiivista (esim. latinan *casus vocativus*). Suomen kielessä, kuten saksakin, vokatiivin tehtävä on nominatiivilla. Vokatiiviseen puhutteluun käytetään substantiiveja, pronomineja, substantiivistuneita adjektiiveja sekä muiden sanaluokkien sanoja, joilla nimitetään henkilöitä. Grammaattis-tekstuaalisesti määriteltynä puhuttelu on irtoilmaus ja puhefunktioiltaan interjektioimainen. Puhuja yleensä suuntaa puheensa yhdelle tai useammalle kuulijalle eli puhuteltavalle, ja vokatiivisen puhuttelun pääfunktioita ovatkin puhuteltavan huomion kiinnittäminen ja näin aikaansaadun kontaktin ylläpito. Puhuttelufunktio voidaan ilmaista kielellisten keinojen lisäksi myös nonverbaalisesti, kuten esim. eleillä, ilmeillä, kosketuksella tai

vaikkapa katsekontaktilla. (Yli-Vakkuri 1989: 43–44.) Työssäni nimitän kaikkia vokatiivisessa puhuttelufunktiossa olevia nomineita **puhuttelusanoiksi**.

Kiinnitettyään puhuteltavan huomion puhuja saattaa joutua viittaamaan tähän. Puheenaiheena on tällöin puhuteltava: puhuja esittää puhuteltavaa koskevia tietoja, arvioita, kysymyksiä, tahtomuksia tai tuntemuksia. Tähän puhujan on käytettävä pronominaalista puhuttelua, esim. sinuttelua tai teitittelyä. (Yli-Vakkuri 1989: 53–54.) Jatkossa käytän puhujan valitsemasta puhuteltavaan viittaavasta persoonamuodosta nimitystä **puhuttelumuoto**.

Koska kaikki ilmaukset, joilla viitataan puhuteltavaan, ovat puhuttelun merkkejä, käytetään termiä puhuttelu yleisesti niin vokatiivisesta puhuttelulisäkkeestä (esim. etunimi tai titteli) kuin muistakin puhuteltavaa tarkoittavista muodoista (esim. yks. 2. p.). Puhutellessaan jotakuta puhuja joutuu valitsemaan lukuisista kielen tarjoamista vaihtoehdoista mielestään sopivimman. Puhuttelumuodon, kuten puhuttelusanankin valintaan vaikuttavat monet interpersoonalliset tekijät: tilanteen muodollisuusaste, puhujan ja puhuteltavan välimatka sosiaalisessa hierarkiassa, puhujan mielentila puhetilanteessa sekä lopulta se tyyli- eli rekisteri, jonka puhuja edellisten seikkojen perusteella valitsee. (Yli-Vakkuri 1989: 53–54.)

Sosiolingvistisestä näkökulmasta tarkasteltuna puhuttelumuodon valinta liittyy kielessä tapahtuvaan vaihteluun. Jokaisella ihmisellä on oma individuaalinen tapansa puhua (idiolektinsa), ja samankin ihmisen puhetapa vaihtelee tilanteesta toiseen. Kielen käyttäjäkohtaista vaihtelua kutsutaan dialektaaliseksi vaihteluksi, ja tämän tutkimuksen kannalta olennainen tilanteinen vaihtelu on kielen diatyyppistä vaihtelua. Jokainen kielenkäyttäjä omaa jonkinlaisen käsityksen siitä, miten kussakin tilanteessa tulee puhua. Tietyt sosiaaliset tilanteet säätelevät kielenkäyttäjän valintoja ja hänen puhestrategiaansa, jonka mukaan kielenkäyttäjä valitsee vaikkapa tilanteeseen sopivan puhuttelumuodon tai tervehdyksen. Tilanteen roolisuhteet ja puhujan tavoitteet vaikuttavat siihen, minkä vaihtoehdon puhuja valitsee. Valintaa säätelevät viime kädessä kuitenkin puhujan yhteisölle ominaiset sosiaaliset kielenkäytösäännöt. (Paunonen 1982: 35–38.)

Vaikka kielen tilanteinen vaihtelu vaikuttaakin ensisijaisesti puhuttelumuodon ja siihen liittyvien puhuttelusanojen valintaan, ei dialektaalisenaan vaihtelun vaikutusta voi jättää huomiotta. Usein esimerkiksi puhujan murretausta, koulutus, ikä, sukupuoli ja muut individuaaliset seikat voivat vaikuttaa vaikkapa siihen, miten teitittelyyn suhtaudutaan. Saksassa, jossa teitittely on hyvin yleistä, tutkittiin v. 1985 ihmisten suhtautumista ns. nopeaan sinutteluun (nopea siirtyminen teitittelystä sinutteluun jo suhteen alkuvaiheessa). Tutkimus paljasti, että

esim. miehet suhtautuvat nopeaan sinutteluun naisia huomattavasti suopeammin, samoin vähemmän koulutetut suopeammin kuin korkeasti koulutetut. Odotetusti myös ikä ja suhtautuminen nopeaan sinutteluun ovat yhteydessä toisiinsa: vain 34,2 % yli 60-vuotiaista kyselyyn osallistuneista saksalaisista hyväksyi nopean sinuttelun. Vastaava luku alle 39-vuotialta oli 71,7 %. Myös poliittisella suuntautumisella on tutkimuksen mukaan vaikutusta nopeaan sinutteluun suhtautumiseen: hyvänä asiana nopeaa sinuttelua piti esim. vihreistä 89,7 % ja vastavasti FDP-puolueen (*Freie demokratische Partei*) jäsenistä vain 40,1 %. (Besch 1996: 8–11.) Kielen käyttäjäkohtaisella vaihtelulla on siis myös vaikutusta puhuttelukäyttäytymiseen. Työsäni aion tutkia puhuttelua kuitenkin enemmän tilannekohtaisen vaihtelun kautta, mutta en silti jätä käyttäjäkohtaisen vaihtelun vaikutusta puhutteluun täysin vaille huomiota.

Puhutteluun läheisesti liittyviä sosiolingvistiikan käsitteitä ovat *status*, *rooli* ja *valta*. Se, kenen kanssa puhutaan, vaikuttaa monin tavoin kielenkäyttäjän puhetapaan. Jokainen puhetilanteeseen osallistuva tuo mukanaan oman sosiaalisen taustansa, joka ilmenee eri tilanteissa ns. tilanneidentiteettinä, jota puheikumppani käyttää yhtenä perusteena kielellisille valinnoilleen. Myös yksilön status, rooli ja valta keskustelussa vaihtelevat tilanteen mukaan. Keskustelijat muodostavat oman käsityksensä puhetilanteessa vallitsevasta roolijärjestelmästä, joka ohjaa puhujien kielellistä käyttäytymistä. Status ja siihen läheisesti kuuluva vallan käsite muokkaavat myös puhujan kielellistä käyttäytymistä. Status on yksilön asema yhteisön arvojärjestelmässä, ja tämä asema tuo mukanaan tiettyjä oikeuksia ja velvollisuuksia muita kohtaan. Status on seurausta eri ryhmien yhteisössä hankkimasta tai saamasta vallasta, ja sen merkitys vaihtelee myös tilanteittain, esim. jos puheikumppanit pyrkivät lähentämään suhteitaan ja luomaan yhteenkuuluvuuden tunnetta, ei ole tarkoituksenmukaista korostaa statuseroja. (Hämäläinen 1982: 140–143.)

Näin sosiolingvistiikan näkökulmasta tarkasteltuna puhuttelut ovat puheikumppanien keskinäisen sosiaalisen suhteen ehkä helpoimmin havaittavia merkkejä. Puhuja osoittaa puhuttelulla kohteelleen jonkin statuksen tai asettaa tämän johonkin rooliin. Suhdetta voidaan merkitä mm. puhuttelumuodon valinnalla, jota ovat säädelleet erilaiset järjestelmät: Sinuttelu voi olla latautumaton puhuttelumuoto, ja teitittelyllä ilmaistaan kohteliaisuutta tai puhuteltavan sosiaalista ylemmyyttä. Myös teitittely voi olla latautumaton muoto, jolloin taas sinuttelulla ilmaistaan läheistä ja tuttavallista suhdetta. On myös järjestelmiä, joiden mukaan kaikkia sinutellaan ikään ja arvoon katsomatta. Nämä erot puhuttelujärjestelmissä ja niiden osittainen sekoittuneisuus aiheuttavat joskus tulkintavaikeuksia. Sinuttelijan rennon ystävälliseksi tar-

koittama puhuttelu saatetaan tulkita loukkaukseksi, ja jotkut puolestaan loukkaantuvat teittelystä. (Hämäläinen 1982: 157.)

3. PUHUTTELU JA (PUHE)KULTTUURI

Verrattaessa kahden eri kielen piirteitä toisiinsa ei voi jättää huomiotta kulttuurin vaikutusta kieleen. Jokainen yksilö kantaa mukanaan läpi elämänsä omaa kulttuuriperintöään ja toimii viestiessään tietoisesti tai tiedostamatta sen mukaisesti (Lehtonen 1994: 93). Koko kielellisen kanssakäymisemme tyyli heijastaa niitä perusarvoja ja -normeja, jotka kulttuurissamme ilmenevät (Salo-Lee ja Winter-Tarvainen 1995: 85).

Eräs puhuttelun kannalta olennainen kulttuureja erotteleva piirre on niiden symmetrisyys tai komplementaarisuus. Symmetrinen kulttuuri ei halua korostaa status-, ikä- eikä sukupuolieroja kielen avulla, vaan yrittää mahdollisuuksiensa mukaan tasoittaa niitä: sinuttelu on yleistä, samoin kuin etunimellä puhuttelu, eikä titteleitä ja arvonimiä juurikaan käytetä. Symmetrinen kulttuuri ei kuitenkaan jätä yhteiskunnassa ilmeneviä rooli- ja valtaeroja huomioimatta, mutta se käsittelee eroja peiteltyemmin kuin komplementaari kulttuuri, jossa normina on usein teittely ja titulointi. Tällaisessa kulttuurissa arvostetaan komplementaarisia suhteita. Arvo- ja valtasuhteet otetaan interaktiossa tarkoin huomioon: esim. vanhempia ihmisiä, naisia ja esimiehiä kohtaan osoitetaan kunnioitusta kielellisin keinoin. Molemmat kulttuurit tulevat usein väärinymmärretyksi toistensa tahoilta: symmetrisen kulttuurin edustajat saattavat pitää komplementaaria kulttuuria kylmänä ja muodollisena, ja symmetrinen kulttuuri käsittelee tasa-arvon ja voimakkaan läheisyyden tyysijaksi, vaikka kyse on vain ulkoisista ja kielellisistä käyttäytymismalleista. Pohjoiseurooppalaisia kulttuureja on pidetty symmetrisyyden edustajina, ja Keski-Euroopan kulttuureita puolestaan komplementaareina. (Lehtonen 1995: 15–16, Lehtonen 1994: 94.)

Globaalista näkökulmasta käsin suomalainen ja saksalainen kulttuuri eivät eroa toisistaan kovinkaan paljon. Kontrastiivisesti tarkasteltuna, eli suomalaisia ja saksalaisia keskenään vertailtaessa, nousee kuitenkin esiin huomattaviakin eroja. (Salo-Lee ja Winter-Tarvainen 1995: 90.) Liisa Tiittula on tutkinut suomalais-saksalaisia kulttuurieroja talouselämän näkökulmasta. Hänen mukaansa puhuttelu on seikka, joka ehkä eniten kiinnittää huomiota suomalais-saksalaisissa kontakteissa. Tiittulan tutkimuksessaan haastattelemat suomalaiset

liikemiehet pitivät saksalaista teitittelyä muodollisena, ja saksalaisia organisaatioita tätä kautta vähemmän demokraattisina kuin suomalaisia. Tiittulan mukaan puhuttelun katsotaan usein heijastavan kansan mentaliteettia. Tällöin on ymmärrettävää, että monet saksalaiset hyväksyvät suomalaisen sinuttelun, koska tuntevat pohjoismaisen puhuttelukäytännön jo hyvin. Tällöin he eivät enää pahastu sinuttelusta, vaikka Saksassa sinuttelu voidaan kokea halveksunnan ja jopa kielellisen väkivallan muotona, tai puhujan osoituksena siitä, että puhuteltavaa kohdellaan läheisenä ystävänä. Voidaan sanoa, että saksalaisten *du* on suuremman läheisyyden merkki kuin suomalaisten *sinä*. Joutuessaan suomalaisen sinuttelun kohteeksi saksalainen saattaa olettaa, että häntä pidetään läheisenä ystävänä, ja pettyy sitten, kun kyse onkin vain yleisestä suomalaisesta puhuttelumuodosta. Saksalaiset käyttävät myös puhuteltavan nimeä tiuhempaan kuin suomalaiset. Saksassa nimen unohtaminen tai väärin muistaminen tulkitaan usein loukkaukseksi: puhuteltavaa ei pidetä tärkeänä, jos tämän nimeä ei muisteta tai käytetä. Saksalaiset käyttävät puhuttelussa myös titteleitä suomalaisia enemmän, ja tämän vuoksi suomalaiset pitävät saksalaista puhuttelua muodollisena. Saksalaisten huomiota kiinnittää puolestaan suomalaisten yleinen etunimen käyttö tuntemattomampiakin ihmisiä puhuteltaessa. (Tiittula 1993: 102–108.)

Liisa Salo-Lee ja Annette Winter-Tarvainen ovat tutkineet saksalaisten vaihto-opiskelijoiden kokemia viestinnällisiä kulttuurieroja Suomessa ja vastaavasti suomalaisten opiskelijoiden kokemuksia viestintätilanteista Saksassa. Myös heidän havaintojensa mukaan nimen käyttö, joka liittyy olennaisena osana tervehdyksiin, aiheuttaa vaikeuksia suomalais-saksalaisessa kanssakäymisessä. Vuorovaikutustilanteessa nimen käyttö on tärkeää saksalaisille. He käyttävätkin puhuteltavan nimeä keskustelun kuluessa aina uudelleen yhteyden tehostamiseksi. Suomalaiset eivät keskinäisviestinnässään juurikaan käytä nimeä. Kulttuuriamme kutsutaankin joskus "no name" -kulttuuriksi. (Salo-Lee ja Winter-Tarvainen 1995: 92–93.)

Kulttuurienväliset erot saattavat kärjistyä, kun erilaisista puhe- ja viestintätilanteista tulevat ihmiset kommunikoivat keskenään. Vaikka vieraalla kielellä kommunikoiminen ei enää aiheuttaisikaan ongelmia, saattaa niitä silti ilmaantua juuri kulttuuristen erojen vuoksi. Tällöin vieraan kielen puhuja tekee ns. sosiopragmaattisen virheen, johon on syynä kulttuurien erilainen käsitys soveliaasta kielikäyttäytymisestä. Näin esimerkiksi saksan kielen hyvin hallitseva suomalainen tekee sosiopragmaattisen virheen sinutellessaan itseään vanhempaa saksalaista, jota ei entuudestaan tunne. Juuri tämänkaltaiset sosiopragmaattiset väärintulkinnat ovat osallisia monien väärinkäsityksien ja kulttuuristereotyyppien syntyyn. Tuskin saksalaiset ovat sen etäi-

sempiä tai statustietoisempia kuin suomalaisetkaan, vaikka heillä on tapana teititellä heille läheisiäkin ihmisiä ja käyttää puhutteluissa titteleitä ja arvonimiä. (Lehtonen 1994: 92–93.)

4. PUHUTTELU JA KOHTELIAISUUS

Matti Larjavaara kirjoittaa artikkelissaan (Kielikello 2/1999) kohteliaisuudesta. Hän määrittelee kohteliaisuuden toimintana, joka pohjautuu siihen, miten vuorovaikutuksen toinen osapuoli odottaa itseään kohdeltavan, eikä näin suoranaisesti johdu puhujan itsensä ilmaisutarpeista. Kohteliaisuus on tietyn koodin ohjaamaa. Usein kielellisten ja ei-kielellisten tekojen ainoana selityksenä on tämän kohteliaisuuskoodin noudattaminen, tai sitten teon varsinaisena motiivina on kohteliaisuus. Larjavaara erottaa useita kohteliaisuuden lajeja. **Peruskohteliaisuuden** hän käsittää universaaliksi ja biologis-sosiaaliseksi. Peruskohteliaisuus on reaktio siihen, että jokainen ihminen odottaa jokaiselta kohtaamaltaan ihmiseltä edes jonkinlaista sosiaalista huomaamista ja hyväksyntää. Peruskohteliaisuuden tarpeet on helppo tyydyttää vaikkapa hymyllä, ystävällisellä sanalla ja tervehdyksellä. Usein käyttäytyminen tulkitaan epäkohteliaaksi juuri silloin, kun tällaisen minimaalisen peruskohteliaisuuden elementit puuttuvat. (Larjavaara 1999: 5.)

Muita kohteliaisuuden lajeja ovat Larjavaaran mukaan status-, reviiiri-, kumppani- ja pitämiskohteliaisuus, jotka usein sekoittuvat peruskohteliaisuuteen. **Statuskohteliaisuuden** taustalla on ihmisen perusluonteelle ominaiset sosiaaliset vaistot ja tarpeet, jotka luovat sosiaalisen hierarkian. Hierarkiassa ylempänä olevaa ja näin korkeamman statuksen omaavaa henkilöä yleensä kunnioitetaan. Statuskohteliaisuuteen liittyy usein myös osapuolten välinen etäisyys, joka palvelee molempien tarpeita: ylempi ei halua joutua samalle tasolle alempansa kanssa, ja arkuuden ja joskus jopa pelon vuoksi alempi haluaa myös usein etäisyyttä vallan ja statuksen haltijaan. Suomessa statukohteliaisuutta ei juuri ilmaista tuttujen ihmisten kesken, vaan päinvastoin esim. työyhteisöissä yritetään piilotella status- ja valtasuhteita ja korostaa yhtenäisyyttä. **Reviirikohteliaisuuden** Larjavaara näkee vastapuolen yksityisyyden ja koskemattomuuden kunnioittamisena. Aiheettomalla puhuttelulla, tuttavallisuudella ja seuraan tunkeutumisella voidaan rikkoa reviiirikohteliaisuuden normeja. Liiallisen suoruden välttäminen on tyypillistä reviiirikohteliaisuutta. Puhuttelussa esim. puhuteltavan persoonan ilmaisun välttely käyttämällä yksikön 3. persoonaa tai passiivia on yksi reviiirikohteliaisuuden muoto. Revii-

rikohteliaisuus vaihtelee sen mukaan, onko kyseessä tuttu vai vieras ihminen: tutut yleensä odottavat hienotunteisuutta ja vieraat tunkeilemattomuutta. **Kumppanikohteliaisuus** perustuu solidaarisuuteen ja ryhmätoveruuteen, ja minimoi erot sosiaalisessa hierarkiassa. **Pitämis-****kohteliaisuus** vastaa jokaisen ihmisen tarpeeseen olla pidetty ja positiivisten tunteiden kohde. Pitämiskohteliaisuutta voi ilmaista esim. hymyllä, jota voidaan pitää kontaktin tuottaman mielihyvän, mieltymyksen ja pitämisen merkinä. (Larjavaara 1999: 5–7.)

Klaus Vorderwülbecke erottaa toisistaan ns. perinteisen/tavanomaisen kohteliaisuuden (*konventionelle Höflichkeit*) ja yksilöllisen kohteliaisuuden (*individuelle Höflichkeit*). Edellinen vastaa yhteisön asettamia normeja ja sen vastakohtaksi voi sanoa epäkohteliaisuuden, kun taas jälkimmäinen ei noudata vain normeja, vaan ilmaisee myös kunnioitusta ja arvostusta, ja sen vastakohtana on ennemminkin korrektius ja normaalius. (Vorderwülbecke 1986: 248.) Vorderwülbecken perinteisen/tavanomaisen kohteliaisuuden voisi nähdä vastaavan Larjavaaran peruskohteliaisuutta, ja yksilöllisen kohteliaisuuden koostuvan status-, reviiiri-, kumppani- ja pitämiskohteliaisuuden eri elementeistä.

Kielellisen kohteliaisuuden tutkimuksen saralla tunnetuimpia tutkijoita ovat Penelope Brown ja Stephen Levinson. He perustavat teoriansa **kasvojen** (*face*) käsitteelle. Monissa kielissä esiintyy sanontoja, joissa 'kasvot' symboloivat yksilön persoonaa ja arvoa, esim. engl. *loose face*, saks. *sein Gesicht verlieren, ein Schlag ins Gesicht*, suom. *menettää/säilyttää kasvonsa* jne. Brownin ja Levinsonin mukaan ihminen pyrkii säilyttämään kasvonsa interaktiossa ja odottaa tämän osalta yhteistyötä myös puhelukumppaneiltaan. Koska kasvojen säilyttäminen riippuu toisten kasvojen säilymisestä ja koska ihminen puolustaa omia kasvojaan niiden ollessa uhattuna, on molempien osapuolten etujen mukaista toimia niin, että toinen ei menetä kasvojaan. (Brown ja Levinson 1978: 66).

Brown ja Levinson näkevät ihmisellä kahdet kasvot: negatiiviset kasvot sisältävät halun olla riippumaton ja itsenäinen, kun taas positiiviset kasvot heijastavat ihmisen tarvetta ja halua olla pidetty ja hyväksytty (Brown ja Levinson 1978: 67). Sekä negatiiviset että positiiviset kasvot voivat olla uhattuina. Negatiivisia kasvoja uhkaa liian lähelle tuleminen, liiallinen henkilökohtaisuus sekä vapauden rajoittaminen esim. pyynnöillä, käskyillä ja kehotuksilla. Negatiivisten kasvojen suojeleminen on ns. negatiivista kohteliaisuutta, johon kuuluu muodollisuus ja tietyn etäisyyden pitäminen puhelukumppaniin sekä tämän toiminnanvapauden kunnioittaminen. Puhelukumppanin positiivisia kasvoja voi puolestaan uhata näyttämällä, ettei arvosta tämän positiivisia kasvoja ja ettei piittaa niistä. Näin esim. loukkaukset, arvostelu, syytökset ja ylen-

katse uhkaavat positiivisia kasvoja. Positiiviset kasvot eivät siis tarvitse suojelua, vaan vahvistusta. Positiivisten kasvojen vahvistus on positiivista kohteliaisuutta, joka on mm. hyväksyntää sekä yhteisyyden ja kumppanuuden korostamista. (Brown ja Levinson 1978: 70–76, Larjavaara 1999: 4.)

Puhuttelumuodoista teitittelyn voi nähdä pyrkimyksenä säilyttää puhuteltavan negatiiviset kasvot, sillä teitittelemällä puhuja säilyttää tietyn välimatkan puhuteltavaan ja osoittaa näin kunnioitusta. Tällöin sinuttelun puolestaan voidaan ajatella vahvistavan puhuteltavan positiivisia kasvoja. Sinuttelemalla puhekumppaniaan puhuja osoittaa läheisyyttä ja solidaarisuutta, ystävyyttä tai samaan luokkaan kuulumista. Teitittely kuuluu negatiivisen kohteliaisuuden alaan, ja sinuttelu on positiivista kohteliaisuutta. Toisessa kulttuurissa taas teitittely voi uhata puhuteltavan positiivisia kasvoja, jos tapana on sinutella yleisesti. Teitittely koetaan kylmänä ja jäykän muodollisena. Puhuttelusanojen käytölläkin voi joko uhata tai suojella puhekumppanin kasvoja. Samoin kuin teitittely, tittelien ja muiden muodollisten puhuttelusanojen käyttö suojelee puhuteltavan negatiivisia kasvoja. Etunimellä ja erilaisilla hellittelysanoilla puhuttelemisen vahvistaa positiivisia kasvoja. Vastaavasti loukkaavien puhuttelusanojen käyttö uhkaa puhuteltavan kasvoja, eikä näin ole kohteliaista kielenkäyttöä. Samoin joissakin puhekulttuureissa muodollisten puhuttelusanojen ja tittleiden käyttämättä jättäminen saattaa uhata negatiivisia kasvoja, ja puhuteltava saattaa kokea sen epäkohteliaaksi.

Myös Will Lange on määritellyt kohteliaisuuden Vorderwülbecken ja Larjavaaran tapaan. Lange näkee kohteliaisuuden Brownin ja Levinsonin mukaisesti haluna säilyttää omat ja toisen positiiviset ja negatiiviset kasvot. Langen mukaan tämä tapahtuu kahdella tavalla: hyvän käytöksen ja toisen arvon tunnustamisen kautta. Jokaisella sosiaalisella ryhmällä on oma käsityksensä siitä, miten kasvojen säilyttämiseksi tulisi toimia. Ryhmä odottaa jäseniltään tietynlaista toimintaa ja vaatii heitä käyttäytymään tietyllä, yleisesti hyväksytyllä tavalla. Tämä on ns. hyvää käytöstä (*gutes Benehmen*), joka omalta osaltaan edesauttaa järjestyksen säilymistä yhteisössä. Siihen tarvitaan hyvän käytöksen lisäksi kuitenkin myös toisten kasvojen kunnioitusta ja niiden arvon tunnistamista (*Wertschätzung*), joka ilmenee suhteen laadusta riippuen arvostuksena, kunnioituksena, hyväntahtoisuutena, ystävällisyytenä, myötätuntona jne. (Lange 1984: 5–7.) Langen esittämä *gutes Benehmen* on siis sitä, mistä Vorderwülbecke käyttää nimitystä *traditionelle Höflichkeit* ja Larjavaara nimeä peruskohteliaisuus. Langen termi *Wertschätzung* olisi puolestaan rinnastettavissa Vorderwülbecken käsitteeseen *individuelle Höflichkeit* ja Larjavaaran status-, reviiiri-, kumppani- ja pitämiskohteliaisuuteen.

Kieliopillisilla muodoilla on usein myös muita, toissijaisia tehtäviä kuin perinteisten kielioppien kuvaamat. Yksi kieliopillisten muotojen toissijainen merkitystehtävä on juuri kohteliaisuuden ilmaiseminen. (Lampinen 1991: 5.) Tällaiset kohteliaisuusmuodot ja -strategiat, kuten yksittäiset sanat, syntaktiset rakenteet ja fraasit, eivät itsessään ole kohteliaita, vaan ovat tietyssä tilanteessa ja kontekstissa tulkittavissa kohteliaaksi kielenkäytöksi (Vorderwülbecke 1986: 249–250). Eräänä universaalina kohteliaisuuden ilmaisimena voi mainita esim. impersonalistamisen (Brown ja Levinson 1978: 195). Tällöin vältetään mainitsemasta puhuteltavan spesifistä persoonaa. Suomen kielessä impersonalistaminen voi tapahtua vaikkapa passiivilla tai geneerisellä yksikön 3. persoonalla. (Lampinen 1990: 83–84.)

5. PUHUTTELUN HISTORIAA

5.1. Eurooppalaisen puhuttelun vaiheita

Euroopassa kahden yksiköllisen puhuttelupronominin kehitys alkoi latinan kielen pronomineista *tu* ja *vos*. Nämä kehittyivät eri kielissä edelleen, esim. italian kielessä niistä tuli *tu* ja *voi*, ranskassa *tu* ja *vous*, englannissa *thou* ja *ye* (myöh. *you*) sekä saksan kielessä *du* ja *ihr*. Antiikin latinassa oli vain yksi yksiköllinen puhuttelupronomini, *tu*. *Vos*-pronomini esiintyi puhutellussa vain, jos puhuteltavana oli useita henkilöitä. Yksiköllinen *vos*-pronominin käyttö sai alkunsa antiikin Roomassa 400-luvulla. Tällöin Roomassa oli kaksi tasavertaista keisaria, joista toinen hallitsi Roomassa ja toinen Konstantinopolissa. Puhuteltaessa keisareista vain toista katsottiin puhuteltavan molempia ja käytettiin siis monikollista pronominia *vos*. *Vos*-pronominin yksiköllisen käytön yleistymiseen vaikutti myös se, että keisaria puhuteltaessa puhuja osoitti sanansa koko keisarilliselle hoville. Keisari käytti itsestään monikon 1. persoonaa (ns. majesteetin monikko, *pluralis maiestatis*) puhuen tällöin myös toisen keisarin puolesta, ja hänelle vastattaessa sopikin käyttää monikon 2. persoonamuotoa. Pikkuhiljaa teitittely vakiintui hallitsijaa kunnioittavaksi puhuttelumuodoksi. (Brown ja Gilman 1960: 254–255, Yli-Vakkuri 1989: 61.)

Vähitellen monikollisen *vos*-pronominin käyttö yksikössä levisi keisarin puhuttelusta myös muiden valtaapitävien puhutteluun. Kun Rooman valtakunta jakautui, omaksuivat Euroopan uudet hallitsijat majesteetin monikon keisarien mallin mukaan, ja teitittely siirtyi la-

tinasta uusiin eurooppalaisiin kieliin. Puhuttelupronominin käyttö oli Euroopassa kuitenkin vielä pitkään vaihtelevaa, ja varsinaisten normien katsotaan muodostuneen vasta 1100- ja 1200-lukujen vaihteessa. (Brown ja Gilman 1960: 255, Yli-Vakkuri 1989: 61.)

Alun perin ensimmäinen puhuttelumuodon valintaan vaikuttanut tekijä oli valta. Valta antaa mahdollisuuden vaikuttaa toisen henkilön käyttäytymiseen ja on aina vähintään kahdenkeskistä. Valta ei voi koskaan olla molemminpuolista: kummallakin osapuolella ei voi yhtä aikaa olla valtaa toiseen samalla käyttäytymisen alueella. Valta puhuttelussa on samalla tavalla asymmetristä: ylempi sinuttelee alempaa, mutta alempi teitittelee ylempää. Esimerkkejä tästä voi löytää eri kielistä kautta aikojen. Kirjeissään alaisilleen paavi Gregorianus I sinutteli heitä, mutta paavia puhuteltiin aina kunnioittavasti teitittelemällä. Keskiajan Euroopassa aate- liset sinuttelivat tavallista kansaa, isäntä palvelijoitaan ja orjiaan, mutta he arvoltaan alempina teitittelivät aina ylempiään. Tämä käytäntö levisi hallitsijoiden ja sosiaaliselta asemaltaan ylempänä olevien puhuttelusta myös perheen sisäiseen viestintään: vanhemmat sinuttelivat lapsiaan, joiden puolestaan piti teititellä vanhempia. (Brown ja Gilman 1960: 255–256.)

Jos puhelumppanit olivat keskenään tasa-arvoisia, oli puhuttelukin symmetristä. Molemmat käyttivät samaa puhuttelupronominia puhutellessaan toista. Keskiajalla oli yläluo- kissa vallalla molemminpuolinen teitittely, kun taas alemmissa luokissa sinuteltiin yleisesti. Teitittelyn katsottiin kuuluvan yhteiskunnan ylemmille tasoille. (Brown ja Gilman 1960: 256– 257.)

Vuosisatojen ajan Euroopan kielten teitittelyjärjestelmä oli yksipuolinen ja perustui valtaan: arvoltaan ylempiä oli puhuteltava kunnioittavasti, mutta ylempänä olevat sinuttelivat alempiaan. Statukseltaan samanarvoiset joko sinuttelivat tai teitittelivät toinen toisiaan. Vähi- tellen, 1900-luvulle tultaessa, valtasuhteeseen perustuvan teitittelyjärjestelmän rinnalle kehittyi uusi järjestelmä, jota sääтели yhteenkuuluvuuden tunne, solidaarisuus. (Brown ja Gilman 1960: 257, Leiwo, Luukka ja Nikula 1992: 56–57.)

Symmetrisessä suhteessa osapuolia yhdistää jokin tekijä, esim. he käyvät samaa koulua, ovat sukulaisia tai saman ammatin harjoittajia. Yhteenkuuluvuus on molemminpuolis- ta, symmetristä. Yhteenkuuluvuutta lisää mm. sukulaisuussuhde, sama uskonto, ammatti tai sukupuoli, tai vaikkapa samantapainen poliittinen katsantokanta. Yhteenkuuluvuuden tunne alkoi vaikuttaa puhuttelumuodon vaihteluun myös sosiaalisesti samanarvoisten välillä. Teititte- ly vakiintui muodolliseksi ja kunnioittavaksi puhuttelumuodoksi, ja sinuttelu oli tuttavallista tai alentuvaa. 1800-luvulle saakka valta oli tärkein tekijä puhuttelumuodon valinnassa, mutta

pikku hiljaa yhteenkuuluvuuden tunne alkoi murentaa yksipuolisen vallan aiheuttamaa epäsymmetriaa puhuttelussa. Jos yhteenkuuluvuuden tunnetta ei ole, puhekumppanit teitittelevät toinen toisiaan statuserosta huolimatta. Samoin jos sosiaalisesti ylempänä oleva tuntee yhteenkuuluvuutta alempaan, voivat molemmat sinutella toisiaan. (Brown ja Gilman 1960: 257–260.)

Kielellisessä innovaatiossa uudennokset yleistyessään tavallisesti normaalistuvat, ja affektiiviset ilmaukset menettävät tunnelatauksensa. Jos uudennos leviää sosiaalisessa hierarkiassa ylhäältä alaspäin, sen stilistinen arvo vähenee. Tällöin syntyy usein uusia muodosteita täyttämään kielenkäyttäjien emotionaalis-stilistisiä tarpeita. Näin tapahtui myös muodollisen puhuttelun kehityksessä. Teitittelyn yleistyessä sen arvo kunnioittavan puhuttelun merkinä väheni, ja oli löydettävä uusia keinoja osoittamaan kohteliaisuutta. 1500-luvulla puhutelta-vaan viitattiin jo yksikön 3. persoonassa, samoin esiintyy jo puhuttelusubstantiivien ja puhuttelepredikaattien käyttöä. 1600-luvulta lähtien alkoi monikon 3. persoonan käyttö lisääntyä kunnioittavassa puhuttelussa. (Yli-Vakkuri 1989: 61–62.)

5.2. Suomalaisen puhuttelun historiaa

Suomen, niin kuin muidenkin eurooppalaisten kielten, alkuperäinen puhuttelumuoto oli sinutelu. Ruotsin kielessä teitittelyä esiintyy jo 1200-luvulla. Sieltä se levisi ylempiarvoisten mukana keskiajalla myös Suomeen, mutta alkoi meillä vakiintua vasta 1700-luvulla virkamiesten ja muun sivistyneistön kielenkäytössä. Teitittely siis levisi meille lännestä, ja onkin aina ollut Itä-Suomessa vakiintumattomampaa kuin Länsi-Suomessa. Karjalassa ei teitittelyä omaksuttu lainkaan, ja siellä arvokkain vieras sai osakseen puhuttelupronominin *šie*. Teitittelyn vakiintuessa lapsia vaadittiin teitittelemään vanhempiaan, ja Länsi-Suomessa teitittely oli yleistä myös aviopuolisoiden kesken. Joskus mies on sinutellut vaimoan, mutta vaimo on teititellyt miestänsä. Näin oli varsinkin silloin, jos mies oli huomattavasti vaimoan vanhempi. (Yli-Vakkuri 1989: 62–63, Larjavaara 1999: 8, Korhonen 1996: 32–33.)

Ruotsissa teitittelyn arvo alkoi laskea 1600-luvulta alkaen, ja 1800-luvun puolivälissä oli jo miltei kokonaan siirrytty kolmannen persoonan ja arvonimien käyttöön kunnioittavassa puhuttelussa. Meilläkin yleistyi 1700-luvulla ruotsin mallin mukainen titulointi, joka kuitenkin osoittautui käytössä hankalaksi arvonimien pituuden vuoksi. 1800-luvun loppupuolella

alettiinkin propagoida teitittelyn puolesta. Kielentutkijat kävivät kiihkeää keskustelua: osa puolusti kieleen vakiintunutta kolmannen persoonan ja puhuttelusubstantiivien käyttöä, osa puolestaan vaati moisesta kömpelöstä puhuttelumuodosta luopumista ja palaamista takaisin teitittelyyn. (Yli-Vakkuri 1989: 62–63, Larjavaara 1999: 8, Korhonen 1996: 33.)

Tätä debattia seurannut ns. uuden teitittelyn valtakausi jatkui meillä 1960-luvulle saakka. Silloin sinuttelu yleistyi varsinkin opiskelijoiden keskuudessa ja vasemmistoradikaali älymystö siirtyi lähes täydelliseen sinutteluun. Sinuttelu yleistyi Suomessa myös muissa kansankerroksissa; mallia tähän antoivat Ruotsi ja muutenkin hyvin demokraattinen ja liberaali USA. (Yli-Vakkuri 1989: 63, Larjavaara 1999: 8.)

5.3. Puhuttelun historiaa saksassa

Saksan kielessä alkoi 800-luvulla sinuttelun ohella yleistyä monikon 2. persoonan *ihr*-pronomini kunnioittavassa puhuttelussa. Käytäntö levisi Saksan hoveihin Roomasta, jossa keisaria puhuteltiin kunnioittavasti monikon 2. persoonassa. Koko keskiajan saksassa esiintyivät nämä kaksi puhuttelupronominia, tuttavallinen mutta toisaalta myös alentava *du*, ja sekä sosiaalista välimatkaa ylläpitävä että kohtelias *ihr*. Jacob Grimm esittelee kieliopissaan (1822–37) saksan kielessä 1500-luvulla noudatetut puhuttelunormit: Sukulaisten kesken käytössä oli molemminpuolinen *du*. Vanhemmat sinuttelivat lapsiaan, mutta poika osoitti vanhemmilleen kunnioitusta pronomiinilla *ihr*. Tytär sai kuitenkin sinutella äitiään. Aviopuolisot puhuttelivat toisiaan *ihr*-pronomiinilla, samoin kuin alempiarvoiset ylempiään. Ylemmät sinuttelivat alempiään. Ystävien kesken sinuteltiin, joskin jotkut ritarit puhuttelivat toisiaan kohteliaasti *ihr*-pronomiinilla. Naisia, papistoa ja tuntemattomia henkilöitä puhuteltiin pronomiinilla *ihr*. Grimm mainitsee vielä, että tavallinen kansa ei vielä ollut omaksunut kohteliaasta puhuttelutapaa, vaan he sinuttelivat toisiaan yleisesti. (Augst 1977: 25–27, Besch 1996: 91–92.)

Keskiaika oli Saksassa kukoistavan ritarikulttuurin aikaa. Tällöin kunnioittava *ihr*-puhuttelu levisi myös keskenään samanarvoisten keskusteluun. Vähitellen myös porvarit omaksuivat ritarikulttuurin tavat, ja *ihr*-puhuttelu levisi yhä alempiin kansankerroksiin. Puhuttelun kehitys ja muutokset liittyvät olennaisesti tuon ajan yhteiskuntapoliittiseen tilanteeseen: yksittäisten suurten ruhtinaskuntien muodostuminen synnytti rikkaan hovikulttuurin ja mah-

dollisti sen arvojen, normien ja tapojen hioutumisen. (Augst 1977: 30–31, Fritz 1981: 189–190.)

Duaalinen puhuttelusysteemi (*du-ihr*) vallitsi saksan kielessä n. 250 vuoden ajan (1200–1550). Kunnioittavan puhuttelun yleistyessä tarvittiin pian uusia tapoja ilmaista kohteliaisuutta. Puhuttelumuotoja syntyi lisää, ja kahdessasadassa vuodessa olikin saksan kieleen kehittynyt viisi eri pronominia sisältävä puhuttelujärjestelmä. Johann Gottsched erottelee vuoden 1748 kieliopissaan saksan kielen viisi puhuttelumuotoa:

Natürlich	althöflich	mittelhöflich
<i>Ich bitte dich.</i>	<i>Ich bitte euch.</i>	<i>Ich bitte ihn/sie.</i>
neuhöflich	überhöflich	
<i>Ich bitte Sie.</i>	<i>Ich bitte dieselben.</i>	

Johann Adelung selittää Gottscheden jaottelun v. 1782 seuraavasti: *Du*-pronomini kuuluu vain Jumalalle, runolliseen ilmaisuun, tuttavalliseen puheeseen sekä halveksunnan ilmaisemiseen. Vähäpätöisiä henkilöitä puhutellaan pronominilla *ihr*, hieman paremmille osoitetaan *er/sie*-puhuttelu, vielä arvokkaammat henkilöt saavat osakseen monikollisen *Sie*-puhuttelun, ja kaikkein korkea-arvoisimpia henkilöitä tulee puhutella demonstratiivilla *Dieselben*, johon voi vielä lisätä puhuteltavan arvonimen. (Augst 1977: 35, Fritz 1981: 190.) Aatelia puhuteltiin monikollisella pronominilla *Sie*. Samoin piti puhutella jokaista, johon puhujalla ei ollut valtaa tai läheistä suhdetta. Yksikön kolmannessa persoonassa (*er/sie*) puhutteli esimerkiksi pappi kappalaista, opettaja oppilastaan sekä mies vaimoaan. (Augst 1977: 38.) Ei myöskään ollut harvinaista, että lapset puhuttelivat vanhempiaan *Sie*- tai *ihr*-pronominilla, johon voitiin lisätä vielä puhuttelusana *Herr Vater/Frau Mutter* (Seibicke 1982: 76).

1800-luvun alussa alkoi saksan puhuttelusysteemi yksinkertaistua. Kohteliaan puhuttelumuoto demonstratiivisella *Dieselben*-pronomilla ei koskaan saavuttanut suurta suosiota puhutussa kielessä. Yksikön kolmannessa persoonassa puhuttelu (*er/sie*) oli saanut negatiivisen leiman levitessään aatelisten puhuttelusta alempi-arvoisille suunnattuun puheeseen, ja 1800-luvun loppuun mennessä se oli puhuttelumuotona jo lähes kadonnut. Vanhan puhuttelupronominin *ihr* arvostus lisääntyi hieman keskiajan ihannoinnin, murteitten ja ranskan kielen vaikutuksesta, mutta sen käyttö väheni kuitenkin tasaisesti. (Augst 1977: 38–39.) *Ihr*-pronomini jäi vielä elämään joihinkin murteisiin maaseudulla: eräiden havaintojen mukaan *Ihr*-

puhuttelua kuuli vielä käytettävän joissakin kylissä 1950-luvulla (Seibicke 1982: 74). Suurimman suosion saavutti monikon kolmannen persoonan käyttö puhuttelussa, joka säätyrajojen ulkopuolelle levitessään menetti miltei kokonaan säätyjä erottelevan tehtävänsä. Lopulta 1900-luvulla vallitsi saksassa jälleen duaalinen puhuttelujärjestelmä. *Du* jäi ilmaisemaan tuttavallisuutta ja epämuodollisuutta, tai sillä ilmaistiin ylemmyyttä alempiarvoisiin nähden. *Sie*-pronominilla puhuteltiin kaikkia muita kanssaihmiä näiden sosiaalisesta asemasta riippumatta. (Augst 1977: 38–39.)

Puhuttelu joutui muutosten kouriin seuraavan kerran 1960-luvun lopulla, kun opiskelijajärjestöt alkoivat liikehtiä Saksassa. Opiskelijat osoittivat mieltään huonoja opiskeluoloja vastaan, ja ilmaisivat tyytymättömyytensä myös vallitsevia poliittisia ja sosiaalisia olosuhteita kohtaan. Heidän toimintansa ei kuitenkaan saanut suuria kansanjoukkoja liikkeelle, mutta sen vaikutukset ovat nähtävissä korkeakoulu- ja puoluepiireissä, mediassa sekä muussa julkisessa toiminnassa. Kielellisesti opiskelijaliikkeen seurauksista voidaan erottaa kaksi pääsuuntausta: sinuttelun yleistyminen sekä tituloinnin vastustaminen. Näillä keinoin yritettiin murentaa konventioita ja tiukkaa hierarkkisuutta. Varsinkin sinuttelun yleistyminen oli merkittävää. 1960-luvulle saakka oli teitittely yleinen puhuttelumuoto opiskelijoiden keskuudessa. Vain entiset koulutoverit, samojen opiskelijayhdistysten jäsenet sekä joidenkin tiettyjen aineiden opiskelijat sinuttelivat toisiaan. Muutamien vuosien aikana käytäntö kuitenkin muuttui täysin. Kaikki sinuttelivat kaikkia opiskelusuunnasta riippumatta koko opiskeluajan. Oli kyse solidaarisuudesta: *sinä* yhdisti opiskelijat toisiinsa, ja sillä ilmaistiin joukkoon kuulumista. Sinuttelu ei yleistynyt kuitenkaan siinä määrin kuin esim. Skandinaviassa, vaan jäi lähinnä opiskelijoiden puhuttelumuodoksi. (Besch 1996: 22–23.)

6. SUOMEN KIELEN PUHUTTELU

6.1. Vokatiivinen puhuttelu

Puhuttelusanoina voi suomen kielessä esiintyä substantiiveista sekä eris- että yleisnimet. Propreista puhuttelusanana voidaan käyttää niin kutsumanimiä (esim. etunimi, sukunimi, lempinimi) kuin virallisia nimiäkin. Virallisten nimien (etunimi ja sukunimi yhdessä) käyttö puhutte-

lussa on suomessa melko harvinaista, ja se onkin vakiintunut lähinnä erilaisten rituaalisten tilanteiden tai painokkaan arkipuheen puhuttelutapana. (Esimerkit Yli-Vakkurilta)

(1) Minä kysyn sinulta, Matti Kalevi Parkkinen, tahdotko ottaa tämän...

Appellatiivit puhuttelusanoina ilmaisevat usein puhuteltavan iän, sukupuolen tai muun luokan, johon puhuteltava kuuluu. Appellatiivi voi ilmaista myös sukulaisuus- tms. suhdetta, tai jotain, johon puhuteltavaa verrataan affektiivisen sävyn aikaansaamiseksi.

(2) Tulkaa nyt miehet kahville! / Nyt, naiset, saunaan! / Mä meen nyt, äiti.

Huomautettakoon, että mies ja nainen -sanojen yksiköllinen käyttö puhuttelusanana on useimmiten tulkittavissa negatiiviseksi. Puhuttelusanoista puhtaimmin affektiivisia ovat erilaiset hellittely- ja haukkumanimet. (Yli-Vakkuri 1989: 45–46.)

Joskus tulee eteen puhetilanteita, jolloin puhuja ja puhuteltava edustavat yhteiskunnallisia roolejaan esimerkiksi viranhaltijoina, eivätkä näin ole tuttavallisissa väleissä keskenään. Tällaisia virallisia, julkisia ja muodollisia puhetilanteita varten on kehittynyt erityinen muodollinen puhuttelukoodi. Tällöin etiketti määrää tarkoin käytettävät puhuttelusanat, joita ovat ammatti- ja arvonimet sekä korkea-arvoisten henkilöiden puhuttelussa käytettävät ns. predikaatit (mm. *majesteetti*, *eminenssi*). Puhuttelupredikaatti *herra* esiintyy nykyään suomalaisen tittelipuhuttelun predikaattina.

(3) Hyvää päivää, herra presidentti.

Arvonimiä *rouva* ja *neiti* ei käytetä tittelipuhuttelussa. Jos puhuteltava on nainen, käytetään puhuteltavan predikaattina puhuttelusanaa *arvoisa*. Tämä käytäntä näyttää yleistyvän, kun naisia on noussut perinteisiin miesten asemiin. (Yli-Vakkuri 1989: 46–48.) Yleispuhuttelusakin ovat puhuttelusanat *herra*, *rouva* ja *neiti* menettäneet arvostustaan, sillä ne ovat jääneet ns. tittelittömien titteleiksi. Näitä saatetaankin käyttää puhuteltavan loukkamiseen. Esimerkiksi *herra*-sanat käyttö ei ole suomessa ollut samalla tavoin neutraalia kuin monissa muissa länsieurooppalaisissa kielissä, ja sillä on vanhastaankin ollut paljon negatiivisia käyttöyhteyksiä. *Rouva*- ja *neiti*-puhuttelukin on varsinkin viime aikoina saanut negatiivisia sosiaalis-emotionaalisia sävyjä. (Yli-Vakkuri 1989: 48.) Nykyään on sanojen *herra*, *rouva* ja *neiti* käyttö jäämässä pois myös kirjallisesta käytöstä, kuten virallisista tai henkilökohtaisista kirjeistä (Kankaanpää 1999: 23).

Yhteiskunnallisen tasa-arvon lisääntyttyä on yleisenä tendenssinä nähtävissä arvonimipuhuttelun välttäminen muissa kuin virallisissa julkismuodollisissa ja etiketin määräämissä tilanteissa. Näin ollen puhuttelusanan karttelu on epävirallisissa muodollisissa tilanteissa usein huomattavan yleistä. Kaikissa puhetilanteissa tämä ei kuitenkaan päde: joidenkin tutkimusten mukaan on puhuttelusubstantiivin käyttö tuttavallisessa puheessa suomessa tavallista. (Yli-Vakkuri 1989: 48–49.)

Suomen kielessä puhutteluun liitetään usein erilaisia interjektioita ja pronomineja. Tuttavallisissa tilanteissa puhuttelun kutsufunktiota korostaa usein interjektio *hei*, tai interjektioimainen pragmaatistunut verbinmuoto *kuule*. Näitä voidaan käyttää myös ns. yhdistelmäfraasina, *hei kuule*. (Yli-Vakkuri 1989: 49.)

Jos kutsutaan kauempana olevaa tuntematonta henkilöä, interjektioon voi liittyä olinpaikkaan viittaava adverbi *siellä*, sekä pronomini ja puhuttelusubstantiivi.

(4) Hei sinä/Te siellä! / Hei sinä poika siellä!

Adverbia *anteeksi* käytetään puhuteltavan huomion kiinnittämiseen erityisesti muodollisessa puheessa. (Yli-Vakkuri 1989: 49–50.)

Suomalainen käyttää puhuttelusanaa luontevimmin silloin, kun puhuttelun funktiona on kutsu. Puhuja haluaa kiinnittää puhuteltavan huomion esittämäänsä kysymykseen, pyyntöön, huomautukseen tms. Täten puhuttelusanan käyttö esim. lauseessa "*En tiedä, isä.*" on kirjallista, epäaitoa. Samoin puhuttelusanan käytön sanotaan olevan luonnollisinta ilmauksessa, jossa puhuteltavan ja predikaattiverbin persoona on sama.

(5) Kävitkö Maija kaupassa? / Anna ruokaa, äiti!

Affektiivisiä puhuttelusanoja sen sijaan voi käyttää missä tahansa yhteydessä, samoin kuin virallisia puhuttelusanoja.

(6) En tiedä, idiootti. / En tiedä, herra vääpeli.

(Yli-Vakkuri 1989: 52–53.)

6.2. Suomen kielen puhuttelumuodot

Puhuteltavan luontainen puhuttelumuoto on yksikön toinen persoona (Yli-Vakkuri 1989: 54). Sinuttelun lisäksi suomen kielessä on kuitenkin myös lukuisia muita keinoja viitata puhuteltavaan. Sinuttelu on vanhastaan tuttavallinen puhuttelumuoto, kun taas muut puhuttelumuodot ovat vakiintuneet virallisen ja muodollisen puheen tunnusmerkeiksi.

Monikon toisen persoonan käyttö viitattaessa puhuteltavaan eli teitittely on osa suomen kielen kohteliaisuuskoodia. Teitittelyä esiintyykin kaikissa suomen murteissa. Länsimurteissa se on ollut kuitenkin yleisempää kuin itämurteissa: Länsi-Suomessa vanhempia henkilöitä on teititelty perhepiirissäkin. Monikon toisen persoonan käyttö puhuttelussa on meillä joka tapauksessa vierasperäinen puhuttelutapa. (Yli-Vakkuri 1986: 106–107, Yli-Vakkuri 1989: 60.)

Yksikön kolmannen persoonan käyttö puhuttelussa on teitittelyn tavoin kunnioittava puhuttelumuoto. Esimerkiksi juuri länsimurteiden alueella vieraita henkilöitä puhuteltaessa on käytetty yksikön kolmatta persoona kohteliaisuuden ilmaisimena teitittelyn laajalaisuuden vuoksi. Verbin kolmannen persoonan muodon yhteydessä saattaa esiintyä titteli, nimi tai muu puhuttelusana. Tittelin ja yksikön 3. persoonan verbimuodon käytön eli ns. "tituloinnin" oikeakielisyydestä on kiistely. (Ks. s. 13.) Etunimen ja yksikön kolmannen persoonan muodon käyttöön ei kuitenkaan puututtu.

(1) Joks se Matt on miten vanha? / Pernoitaks Kalle keittää?

Tällaisen puhuttelumuodon on sanottu olevan sinuttelua kohteliaampaa, mutta toisaalta sen on katsottu joissain tilanteissa saavan hieman ivallisen leiman. Joskus puhutteluun liittyy pronominitäydennys (esim. *Mistee päin se vieras kävelee?* tai *Mistä se rovasti sen on kuullut?*), joka tilanteesta riippuen korostaa puhuttelua. Konteksti paljastaa, miten puhuttelun sävy on tulkittavissa. (Yli-Vakkuri 1986: 108–111.)

Titulointia harvinaisempaa on kansanomaisessa puheessa esiintyvä kolmannen persoonan *hän*-pronominin käyttö puhuttelussa. Pronominilisäyksenä *hän* vaihtelee pronominin *se* kanssa. *Hän*-pronominin käyttö on käsitetty sekin muodollisen kohteliaisuuden ilmaukseksi.

(2) Mist hää tulloo? / Mihi hää nyt lähtöö mänemää?

Yleisin persoonan ilmaisemisen välttämiskeino on 3. persoonan verbinmuodon käyttö ilman nimitystä. Tällaisen puhuttelumuodon käyttöä on pidetty sivistymättömänä, mutta sitä ei kuitenkaan käytetä ilmaisemaan tyyneyttä.

(3) Mennee vain, jos haluatta. / Ottaa siitä liiterin lattialta niitä olokkia.

(Yli-Vakkuri 1986: 113–115.) Esimerkkien kaltaista persoonatonta puhuttelua eli ns. geneerisen 3. persoonan käyttöä esiintyy niin huolitellussa yleiskielessä kuin kansanomaisessa puheessakin (Yli-Vakkuri 1989: 58).

Toinen persoonaton puhuttelumuoto suomen kielessä on passiivin käyttö yksikön ja monikon 2. persoonan funktiossa. Autonomisen passiivin esiintyminen kunnioittavassa puhutuksessa on murteissa erittäin tavallista.

(4) Pappilastaks nyt tullaan?

Geneerisen 3. persoonan tavoin passiivi on epävirallisissa muodollisissa tilanteissa tunnusmerkitön, kun taas titulointi ja hänettely ovat tunnusmerkkisiä. Passiivivia voi käyttää myös intiimissä ja tuttavallisessa puhutuksessa affektiivisen sävyn aikaansaamiseksi.

(5) Jaaha – että sitä vaivaudutaan välillä raahautumaan kotiinkin, kun ensin viikkotolkulla riekutaan teillä tietymättömillä.

Kohteliaisuuskoodin ilmentymänä esiintyy passiivimuotoisen verbin yhteydessä myös monikon 3. persoonan persoonapronominia.

(6) Ollaanko he ylioppilas?

Tällainen on kuitenkin kohteliaisuuskoodissakin harvinaista. (Yli-Vakkuri 1986: 86–87, Yli-Vakkuri 1989: 58–60.)

6.3. Miten Suomessa puhutellaan?

Tuskin on olemassa suomalaista, jolle puhuttelumuodon valinta ei olisi joskus tuottanut ongelmia. Suomalainen joutuu jo hyvin varhaisessa keskustelun vaiheessa valitsemaan sinuttelun tai teittelyn välillä, esim. kaupassa törmäämme varsin pian ongelmaan, sanoako "Ole hyvä" vai "Olkaa hyvä". Esimerkiksi saksalaisilla ei tätä ongelmaa ole (vrt. "Bitte

schön"). Usein puhuja valitseekin jonkin kiertoilmauksen, jota käyttämällä välttyy valinnan vaikeudelta. Tilanne onkin nyky-Suomessa kehittynyt varsin monimutkaiseksi: aikaisemmin oli lähes kaikkia vieraita helppo teititellä, mutta nykyään voi joku jopa suuttua teitittelystä (Noponen 1999: 11).

1960-luvulta lähtien on teitittely menettänyt arvoaan, ja sinuttelu on yleistynyt meillä esimerkiksi oppilaitoksissa. Sellaisissa maissa, joissa teitittelyn ja sinuttelun suhteen ollaan vielä hyvinkin tarkkoja (esim. Saksassa), koetaan pohjoismaalainen yleinen sinuttelu usein epäkohteliaana, ja skandinaaveja moititaan käytöstapojen puutteesta. Tämä on jo tiedostettu mm. Ruotsissa, jossa teitittely on jälleen yleistymässä. (Korhonen 1996: 41–43.)

Puhujalle vieraiden henkilöiden sinuttelu alkoi Suomessa 1960-luvulla, mutta käytäntö yleistyi vasta 1980-luvulla (Korhonen 1996: 44). Suomen julkismuodollisten, virallisten tilanteiden puhuttelunormiksi on kuitenkin vakiintunut teitittely ja arvonimipuhuttelu. Vain käsitykset siitä, mitkä sosiaaliset tilanteet vaativat muodollista puhuttelunormia, ovat muuttuneet. Ovathan te- ja sinä-muotojen merkitykset säilyneet suurin piirtein ennallaan. (Larjavaara 1999: 9, Yli-Vakkuri 1989: 64.)

Anna-Leena Noponen on tutkinut pro gradu -työssään (1998) Suomen puhuttelusuhteita asennetutkimuksen valossa. Tutkimuksessaan hän vertaa vuosina 1985–86 tehdyn opiskelijakyselyn tuloksia itse tekemäänsä kyselyyn vuosilta 1997–98. Kyselyssä selvitettiin opiskelijoiden puhuttelukäyttäytymistä, puhuttelumuodon valintaan vaikuttavia seikkoja sekä kysyttiin, miten vastaaja toivoo itseään puhuteltavan. Noposen tutkimus osoittaa huomattavia muutoksia opiskelijoiden puhutteluasenteissa: sinuttelijoiden määrä on lisääntynyt roimasti ja teitittelevien vastaavasti vähentynyt 12 vuoden aikana. Kyselystä käy myös ilmi, että vaikka nykyopiskelijat ovat erittäin sinuttelumuonteisia, he kuitenkin teitittelevät selvästi itseään vanhempia ihmisiä, koska ajattelevat heidän haluavan tulla teititellyiksi. Toista ihmistä puhutellaan siis sen mukaan, miten tämän arvellaan haluavan tulla puhutelluksi. Juuri tässä syntyykin usein ongelmia: ei voi aina tietää, mitä puhuteltava toivoo. Tutkimus myös paljastaa, että opiskelijat välttelevät epävirallisissa tilanteissa teitittelyä siksi, että se kuuluu yhä selvemmin muodollisiin tilanteisiin ja rooleihin. Teitittelyä vältellään myös sen vuoksi, että sillä on joissain tilanteissa negatiivinen sävy. Teitittelyllä osoitetaan epämiellyttävälle puhekumppanille esim. humalaiselle, ettei haluta lähempää tuttavuutta. Kyselyn mukaan on sinuttelu siis nykyään eri tilanteissa huomattavasti yleisempää kuin kaksitoista vuotta sitten. Puhutteluun vaikut-

tavina tekijöinä kyselyssä mainittiin lähes aina ikä, asema, ammatti ja rooli. (Noponen 1999: 11–13.)

Noponen teki myös toisen kyselyn työssä käyville aikuisille Gustav Paulig Oy:ssä sekä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa (=Kotus). Näistä kyselyistä kävi odotuksenmukaisesti ilmi, että puhuteltavan ikä on merkittävin tekijä puhuttelumuotoa valitessa. Aseman merkitys korostui samanikäisen tai itseään nuoremman henkilön puhuttelussa. Kysely paljasti myös eron miesten ja naisten puhuttelukäyttäytymisessä: miehet teitittelivät selvästi enemmän kuin naiset, mutta myös sinuttelivat naisia enemmän. Naiset siis suosivat miehiä enemmän epäsuoraa puhuttelua. Noposen tutkimus paljastaa, että huolimatta sinuttelun suhteellisesta yleistymisestä teitittely elää vielä vahvana sinuttelun rinnalla suomalaisessa puhuttelussa. (Noponen 1999: 14–15.)

Eniten ongelmia suomalaisille näyttää aiheuttavan epävirallisten muodollisten tilanteiden puhuttelu. Näissä tilanteissa puhuttelu onkin usein varsin luovaa kielellistä toimintaa, paljon vaativampaa kuin vakiintuneen puhuttelukoodin kielissä. (Yli-vakkuri 1989: 67.) Kaikesta päätellen suomalainen puhuttelukulttuuri elää jonkinlaista murroskautta. Puhuttelutavat ovat kuitenkin muuttuneet tätä ennenkin ja tulevat muuttumaan myös vastakin. Erilaisten puhuttelutapojen tarve ei kuitenkaan poistu, vaan vain muodot voivat muuttua. (Noponen 1999: 16.)

7. PUHUTTELU NYKYSAKSASSA

Nykyään saksan kielessä on kaksi vaihtoehtoista puhuttelumuotoa: sinuttelu (*Du*, yks.2.p.) sekä teitittely (*Sie*, mon.3.pers.). Sinuttelun ja teitittelyn konventiota on nähtävissä kaksi. Ensimmäinen on perinteinen ja kansanomainen tapa, jonka mukaan sinuttelu on intiimi puhuttelumuo- to, ja näin ollen vain sukulaisia sekä ystäviä sinutellaan. Sinunkauppojen teko puhekumppanin kanssa on eräänlainen rituaali. Varsinkin ennen vuotta 1968 oli yleistä, että sinuttelua ehdotti ennemminkin vanhempi henkilö nuoremmalle, sosiaaliselta asemaltaan ylempi alemmalleen sekä mies naiselle. Juotiin ns. veljenmalja (*Brüderschaft trinken*), ja tapahtuma oli tietyllä tavalla juhlallinen kättelyineen ja/tai halauksineen. Yhä nykyäänkin puhekumppanit aina sopivat sinutteluun siirtymisestä keskenään. Kuten Harald Weinrich sanoo "der Übergang

vom *Sie* zum *Du* bei Erwachsenen hat den Charakter eines kleinen Privatvertrages". (Besch 1996: 15–16, Glück 1997: 120–121.)

Jos kyseessä ei ole perheenjäsen tai läheinen ystävä, tavallisin puhuttelumuoto on teitittely, joka ilmaisee etäisyyttä, kunnioitusta ja yhteenkuuluvuuden puuttumista puhelukumppanien välillä. Ensimmäisen konvention mukaisella sinuttelulla ja teitittelyllä on myös kääntöpuolensa. Sinuttelua voidaan käyttää yhteenkuuluvuuden ilmaisemisen lisäksi myös halveksunnan merkinä. Tällöin sinuttelu paljastaa puhuttelijan ylenkatseen puhuteltavaa kohtaan. Puhuja ei näe puhuttelemaansa henkilöä teitittelyn ilmaiseman kunnioituksen arvoisena. Saksassa tämä näkyy ulkomaalaisten syrjintänä: jotkut saksalaiset sinuttelevat ulkomaalaisia, mutta odottavat itse tulevaisuutta heidän taholtaan teitittelyksi. (Glück 1997: 120–121.)

Toisen konvention taustalla on ajatus ihmisten tasa-arvosta ja veljeydestä. Tätä edustaa nuorten keskinäinen sinuttelu, samoin kuin yleinen sinuttelu ammattiliittojen ja joidenkin puolueiden sisällä. Esimerkiksi SPD-puolueessa (*Sozialdemokratische Partei Deutschlands*) ja vihreissä on normina yleinen sinuttelu. Tätä kautta on yleistynyt ns. tilanteinen sinuttelu, jota tapaa mm. baaritiskeillä ja seuramatkoilla, ja jota käytetään juuri siinä nimellisessä tilanteessa. (Glück 1997: 122–125.)

Aikuisten kesken on saksassa yleistä, että molemmat puhelukumppanit käyttävät samaa puhuttelumuotoa puhutellessaan toista. Puhelukumppanin puhuttelu nimellä on saksassa myös yleistä ja kohteliasta. Puhuttelumuoto onkin kytkeytynyt saksassa tiettyihin puhuttelusoitimiin: teititellessä käytetään tavallisesti puhuttelua *Herr/Frau* + sukunimi, sinuttelun yhteydessä taas käytössä on yleensä etunimi. (Lenk 1995: 23–25.)

Edellisestä käytännöstä kuitenkin olemassa myös välimuotoja. Harvinaista ei ole tapa yhdistää teitittelyä ja etunimellä puhuttelua. Näin puhuttelevat mm. jotkut professorit opiskelijoita. Usein myös vanhemmat teitittelevät aikuistuvien lastensa ystäviä, mutta kutsuvat näitä etunimellä (esim. *Petra, möchten Sie noch ein Glas Bowle?*). Tapa saattaa myös pehmentää asymmetristä teitittelyä: isäntäväki puhuttelee näin palveluskuntaansa, samoin monet (miespuoliset) työnantajat kutsuvat nuoria, naispuolisia työntekijöitä usein etunimellä mutta teitittelevät (esim. *Claudia, bringen Sie mal einen Kaffee rein.*). Teitittely on tietyn kunnioituksen merkki, mutta etunimen käyttö luo tiettyä läheisyyttä. Tapa on yleistynyt myös joukkoviestimissä: varsinkin urheilutoimittajat käyttävät yleisesti tämätapaista sekamuotoa haastattellessaan vieraita ohjelmissaan. Jonkin verran kuulee myös sinuttelun ja muodollisen heraa/rouva-puhuttelun yhdistelmää, mutta tapa ei ole kovinkaan yleistynyt. Teitittelyä esiintyy

myös pelkän sukunimen käytön yhteydessä yleisimmin silloin, kun puhekumppanit ovat sosi-aaliselta statukseltaan eriarvoisia tai eri-ikäisiä. Näin saattavat puhutella esim. opettajat luki-oikäisiä oppilaitaan. (Glück 1997: 121–122, Lenk 1995: 25.)

Puhuttelumuodon valinta saksassa ei aina ole helppo äidinkielisellekään puhujalle, saati sitten esimerkiksi suomalaiselle. Yleisiä puhuttelusääntöjä ei ole olemassa, mutta tiettyjä suuntaviivoja on kuitenkin hahmoteltavissa. Kirjoittamattomana sääntönä pätee, että eläimiä, esineitä ja asioita sinutellaan (esim. laivaa kastettaessa "...*taufe ich Dich hiermit auf den Namen...*"). Samoin Jumalaa (esim. "*Unser Vater, der Du bist im Himmel...*") ja henkilöitä kirkollisissa tilanteissa (esim. kuollutta hautajaisissa, "*Und so rufen wir Dir zu: ad multos annos!*" sekä morsiusparia vihkimisen yhteydessä) sinutellaan. Myös lapsia sinutellaan, samoin kuin sukulaisia ja ystäviä. Myös nuorten keskuudessa puhuttelumuotona on sinuttelu (Besch 1996: 8, 14–15, Glück 1997: 124, Seibicke 1982: 78.)

Teitittely on yleistä työpaikoilla varsinkin, jos puhujien välillä vallitsee suuri hierar-kiaväli. Jos välit muuttuvat tuttavallisemmaksi, saatetaan siirtyä sinutteluun. Joskus tapaa myös käytäntöä, jonka mukaan esim. työnantajaa teititellään työpäivän aikana, mutta vapaa-ajan aikana firman ulkopuolella sinutellaan (Tiittula 1993: 104–105). Yleisesti ottaen esimiestä ja alaisia kuitenkin työpaikoilla teititellään. Myös poliitikkoja teititellään julkisessa sanassa, samoin kuin yliopistoissa professoreita ja opettajia, jotka puolestaan teitittelevät myös opiskeli-joita. Myös kouluissa oppilaat teitittelevät opettajiaan. Kaikkia virkamiehiä on Saksassa myös aina teititeltävä. Esimerkiksi poliisin sinuttelusta voi Saksassa saada jopa tuhansien markkojen sakot (Glück 1997: 124). Myös palveluammateissa toimivia, kuten tarjoilijoita ja myyjiä, on teititeltävä. Ikä on tärkeä tekijä puhuttelumuotoa valitessa: jos puhekumppanien välillä vallitsee huomattava ikäero, puhuttelumuotona on yleensä kohtelias teitittely. (Lenk 1995: 27–30.)

Puhuttelusanoja käytetään saksassa paljon. Puhuttelu *Herr/Frau* + sukunimi on yleistä. Puhuttelusanaa *Fräulein* ei nykyään käytetä, joten myös naimattomat naiset saavat puhuttelusanan *Frau*. Muodollisissa tilanteissa saksassa käytetään usein myös titteleitä (esim. *Frau Doktor*) ja tietyissä tilanteissa myös ammattinimiä (esim. *Herr Ober*). Etelä-Saksassa ja Itävallassa käytetään paikoin myös tapaa yhdistää puhuttelusana *Herr/Frau* etunimeen. Jos puhuteltavan nimeä ei tiedetä, käytetään usein puhuttelun yhteydessä fraaseja ja interjektioita (esim. *Entschuldigen Sie bitte...*, *Hallo Sie da...*, *Hör/Hörnse mal...*). (Glück 1997: 126–127.)

Vaikka saksassa puhuttelu on ollut pitkälti konventionaalistunutta, on muutoksiakin ollut havaittavissa. Sinuttelun yleistyminen on ollut kiistämätöntä. Sen yleistyessä on teitittely saanut kuitenkin uusia kannattajia, ja jopa nuoret ovat viime aikoina alkaneet jälleen suosia teitittelyä. (Glück 1997: 128.) Näyttäisikin siltä, että nykypäivän puhuttelukäyttäytyminen on kulttuurista riippumatta hyvin herkkä muutoksille. Eri puhuttelumuotojen suosio heijastelee näin saksassakin ajan henkeä, eikä kielentutkimus tahdo ehtiä kuvaamaan muutoksia, kun on jo havaittavissa uusia tuulia puhuttelun saralla.

8. AINEISTON ESITTELY

Aineistoni kuusi tv-sarjaa edustavat erilaisia sarjatyyppejä: Draamasarjoista suomalainen *Kotikatu* kertoo tavallisista ihmisistä Helsingin kaupunkimiljöössä. Varsinaista päähenkilöä ei sarjassa ole, vaan sarja kuvaa eri perheiden jokapäiväistä elämää, heidän ongelmiaan ja ihmissuhteitaan. Sarjassa esiintyy eri-ikäisiä ihmisiä vauvasta keski-ikäisiin, joista useimmat tuntevat toisensa, mutta mukaan mahtuu myös tilanteita, joissa toisilleen vieraat ihmiset kommunikoi- vat keskenään. *Kotikadun* saksalainen vastine aineistossa on sarja *Sylvia—eine Klasse für sich*. Sarja kertoo Sylvia Waldmannista, joka on opettaja müncheniläisessä koulussa. Sarjassa keskitytään niin Sylvian yksityis- kuin työelämäänkin, joten sarjassa esiintyy runsaasti myös muita henkilöitä: Sylvian sukulaisia, ystäviä, työtovereita, naapureita, oppilaita ja heidän vanhempiaan jne.

Rikos- ja poliisisarjoja edustavat suomalainen kolmiosainen sarja *Jäähyväiset ilman kyyneleitä* sekä saksalainen *Ein Fall für zwei*. Suomalaisen sarjan päähenkilö on tamperelainen ylikonstaapeli Hanhivaara, joka joutuu sarjassa selvittämään erään Antero Kartano - nimisen miehen murhaa. Muita sarjassa esiintyviä henkilöitä ovat Hanhivaaran kollegat komisario Karimaa, ylikonstaapeli Timonen, konstaapeli Rimpiaho, Hanhivaaran naisystävä Maija ja lukuisia muita henkilöitä, kuten suuri joukko murhasta epäiltyjä. Saksalaissarjan päähenkilönä rikoksia selvittää Frankfurtissa yksityisetsivä Josef Matula. Sarjan toinen päähenkilö on Matulan toimeksiantaja asianajaja Johannes Voss. Sarjassa nähdään myös Vossin sihteeri Helga, poliisilaitoksen henkilökuntaa, sekä Vossin pinteeseen joutuneita asiakkaita sekä muita rikokseen liittyviä henkilöitä.

Sairaalasarjoista suomalainen *Ihmeidentekijät* kuvaa helsinkiläisen Annan sairaalan henkilökunnan elämää työpaikalla. Henkilöt ovat lääkäreitä, sairaanhoitajia, vastaanottovirkailijoita ja siivoojia. Sarjassa esiintyy myös muutamia potilaita, vaikka sarja keskittyykin nimenomaan henkilökunnan arjen ja ihmissuhteiden kuvaamiseen. Saksalainen sairaalarja *Für alle Fälle Stefanie* kertoo erään sairaalan työntekijöiden ja myös potilaiden elämästä. Päähenkilönä hääää tarmokas nuori sairaanhoitaja Stefanie. Muita henkilöitä sarjassa ovat sairaalan lääkärit ja muut hoitajat, sekä joka jaksossa vaihtuvat eri-ikäiset potilaat, joiden vammoja ja myös yksityiselämän ongelmia sairaalahenkilökunta hoitaa ja selvittää.

Aineistoa on yhteensä n. kahdeksan tuntia ja 40 minuuttia, eli suomalaissarjoista 4 h 20 min ja saksalaista materiaalia vastaavasti saman verran. Sarjoittain aineiston laajuus vaihtelee käytännön syistä, mutta kuitenkin niin, että materiaalia toisiaan vastaavista sarjoista on mukana ajallisesti yhtä paljon. Sarjaa *Für alle Fälle Stefanie* on aineistossa kaksi täyttä 45 minuutin jaksoa, eli yhteensä 1,5 tuntia. Suomalaisen vastineen *Ihmeidentekijät* sain käyttööni tekstinä suoraan käsikirjoittaja Elina Halttuseelta, sillä sarjaa ei esitetty televisiossa aineiston keruuhetkellä. Sarjasta käytän kolmen jakson käsikirjoitusta (yksi jakso on kestoaltaan n. puoli tuntia). Poliisisarjasta *Jäähyväiset ilman kyyneleitä* aineistossa on kaksi täyttä jaksoa, yhteensä 1 h 20 min. Sarjan *Ein Fall für zwei* yksi jakso on kestoaltaan 45 minuuttia, joten siitä on mukana yksi täysi jakso sekä toisesta jaksosta 35 minuuttia. *Sylvia*-sarjasta aineistossani on kaksi täyttä jaksoa (á 45 min), ja näitä vastaa 1,5 h *Kotikadun* kolmesta eri jaksosta. Jouduin keräämään materiaalin *Kotikadun* kolmesta eri jaksosta sen vuoksi, että välillä sarjan henkilöt puhuivat englantia sarjassa esiintyvän englanninkielisen henkilön kanssa, joten en voinut laskea näitä kohtauksia mukaan aineistooni.

Käytännöllisyyden vuoksi käytän työssäni seuraavia lyhenteitä sarjan nimistä taulukoissa ja esimerkeissä:

KK150, KK151, KK153 = *Kotikatu*, jaksot 150, 151 ja 153

JIK2, JIK3 = *Jäähyväiset ilman kyyneleitä*, jaksot 2/3 ja 3/3

IT221, IT222, IT223 = *Ihmeidentekijät*, jaksot 221, 222 ja 223

SY1, SY2 = *Sylvia—eine Klasse für sich*, kaksi eri jaksoa

EFFZ1, EFFZ2 = *Ein Fall für zwei*, kaksi eri jaksoa

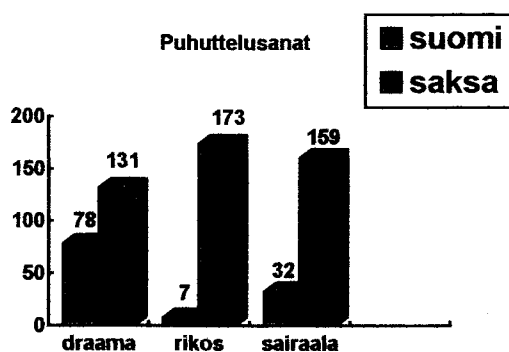
STE1, STE2 = *Für alle Fälle Stefanie*, kaksi eri jaksoa

Samoin kuviossa yksi käytän lyhyiden vuoksi sarjatyypeistä yleistäviä nimiä ‘draama’, ‘rikos’ ja ‘sairaala’.

9. PUHUTTELUSANOJEN KÄYTTÖ AINEISTOSSA

Suomalainen ja saksalainen aineisto eroavat odotetusti toisistaan melko suuresti puhuttelusanojen käytön suhteen. Saksalaisissa tv-sarjoissa puhuttelusanoja käytettiin noin neljä kertaa enemmän kuin suomalaisissa sarjoissa.

Kuvio 1. Puhuttelus sanat aineistossa sarjatyypeittäin.

Suomalaisessa aineistossa puhuttelusanojen määrä vaihteli suuresti sarjasta toiseen. Hämmästyttävintä oli, että *Jäähyväiset ilman kyyneleitä* -sarjassa puhuttelusanaa käytettiin vain seitsemän kertaa. Eniten puhuttelusanoja käytettiin *Kotikatu*-sarjassa, joka onkin ihmisuhdekeskeinen perhesarja, jossa suurin osa henkilöistä tuntee toisensa jollain tapaa. Tämä ehkä lisää puhuttelusanojen käyttöä: hellittelynimien ja haukkumasanojen käyttö on tietenkin perheen sisällä ja tuttujen kesken yleisempää, samoin kuin (etu)nimien käyttö. Huomionarvoista onkin, että *Kotikadun* etunimellä puhuttelut ovat puolet koko suomalaisen aineiston puhuttelusanoista (ks. taulukko 1). Aineiston perusteella näyttää siis siltä, että puhuttelusanojen käyttö tuttavallisessa arkipuheessa on suomen kielessä melko tavallista, joskaan ei niin yleistä kuin saksassa.

Aineistossa käytettiin puhuttelusanoina mitä erilaisimpia sanoja. Saksalaisessa aineistossa puhuttelusanaluokkia muodostui enemmän kuin suomalaisessa aineistossa. Suomalaisesta aineistosta löytyi yhdeksän erilaista puhuttelusano-tyyppiä, joskin neljää tyyppiä oli kutakin käytetty puhuttelusananana vain kerran, kun taas saksalaisia puhuttelusanoja löytyi 17 eri tyyppiä, joista kahdella tyyppillä oli aineistossa vain yksi edustaja. Saksalaisten puhuttelusanojen tyyppien lukumäärää lisää tittelin käytön tarkka jaottelu sen mukaan, miten titteli on yhdistetty muihin puhuttelusanoihin, esim. nimeen. Samoin olen luokitellut saksalaisen aineis-

ton pronominin käytön puhuttelusanana tarkkaan siihen liittyvien erilaisten määreiden perusteella. Suomalaisessa aineistossa puolestaan ei puhuteltu juurikaan titteleillä eikä myöskään pronomineilla. Taulukoissa 1 ja 2 esittelen kaikki aineistossa esiintyneet puhuttelusanat luokit-
tain sen mukaan, minkälaisia sanoja tai sanaryhmiä ne ovat.

Taulukko 1. Puhuttelusanat suomalaisessa aineistossa.

	IT		KK		JIK		yht.	
	n	%	n	%	n	%	n	%
etunimi	17	53,1 %	58	74,4 %	1	14,3 %	76	65,0 %
etunimi+määre	1	3,1 %	3	3,8 %			4	3,4 %
sukunimi	1	3,1 %	3	3,8 %	1	14,3 %	5	4,3 %
koko nimi	1	3,1 %					1	0,9 %
hra/rva+sukunimi	2	6,3 %					2	1,7 %
hra/rva+etunimi	1	3,1 %					1	0,9 %
titteli+määre					1	14,3 %	1	0,9 %
interjektio+pron.+adv					1	14,3 %	1	0,9 %
substantiivi	9	28,1 %	14	17,9 %	3	42,9 %	26	22,2 %
yht.	32	99,9 %	78	99,9 %	7	100,1 %	117	100,2 %

Taulukko 2. Puhuttelusanat saksalaisessa aineistossa.

	STE		SYL		EFFZ		yht.	
	n	%	n	%	n	%	n	%
etunimi	79	49,7 %	71	54,2 %	78	45,1 %	228	49,2 %
etunimi+määre	1	0,6 %			1	0,6 %	2	0,4 %
sukunimi			3	2,3 %	7	4,0 %	10	2,2 %
koko nimi	3	1,9 %					3	0,6 %
Herr/Frau+sukunimi	25	15,7 %	23	17,6 %	32	18,5 %	80	17,3 %
Herr/Frau+etunimi			8	6,1 %			8	1,7 %
Herr/Frau+subst.			5	3,8 %			5	1,1 %
Herr/Frau+titteli+nimi	1	0,6 %			7	4,0 %	8	1,7 %
Herr/Frau+titteli	3	1,9 %			13	7,5 %	16	3,5 %
titteli+sukunimi	5	3,1 %			2	1,2 %	7	1,5 %
titteli+etunimi	3	1,9 %					3	0,6 %
titteli	11	6,9 %					11	2,4 %
substantiivi	19	11,9 %	20	15,3 %	32	18,5 %	71	15,3 %
subst.+sukunimi	1	0,6 %					1	0,2 %
persoonapronomini	4	2,5 %	1	0,8 %	1	0,6 %	6	1,3 %
pers.pron.+etunimi	2	1,3 %					2	0,4 %
pers.pron.+subst.	2	1,3 %					2	0,4 %
yht.	159	99,9 %	131	100,1 %	173	100,0 %	463	99,8 %

Sekä suomalaisessa että saksalaisessa aineistossa yleisimmin käytetty puhuttelusana oli etunimi. (suom. 65%, saks. 49%). Suomalaisessa aineistossa etunimen käyttö oli kuitenkin prosentuaalisesti yleisempää kuin saksalaisessa aineistossa. Yksi syy tähän on se, että silloin kun saksalaisessa aineistossa käytettiin *Herr/Frau* -puhuttelua tai peräti titteliä tai ammattinimikettä, käytettiin vastaavissa tapauksissa suomalaisessa aineistossa etunimeä. Esim.

- (1) *No niin, kirjoitetaan ainoastaan ylös päätökset, ja sen sinä Maija voit tehdä. Ole hyvä Erkki...* IT221 (Puhuja ylilääkäri, puhuteltavat hoitaja ja lääkäri.)
- (2) *Schwester Klara, kümmern Sie sich bitte darum.* STE2 (Puhuja lääkäri, puhuteltava hoitaja.)
- (3) *Kollege Stein, wenn Sie ein paar Urlaubstage brauchen, kein Problem.* STE1 (Puhuja ylilääkäri, puhuteltava lääkäri.)

Etunimeen voi puhuttelussa yhdistyä jokin määre, joka usein on laadultaan hellittelevä, esim. *Sirkka kulta, Onni kulta, Ninni kulta, Marc Lieber*. Tällaista puhuttelua käyttävät aineistossa vain naiset, joten tämänkaltainen puhuttelu näyttää kuuluvan ainoastaan naisten puhuttelukäyttäytymiseen.

Suomalaisen aineiston toiseksi yleisin puhuttelusanatyyppejä oli substantiivi puhuttelusanana (22%), esim.

- (4) *Tytöt, mikä tää juttu ny oikein on?* KK151
- (5) *Istu kulta siihen.* IT221

Aineistossa puhuttelusanana esiintyvät substantiivit ovat suurimmaksi osaksi affektiivista tai sukulaisuussuhdetta ilmaisevia sanoja, kuten erilaisia hellittelynimiä sekä ihmistä sukupuolen tai iän perusteella luokittelevia sanoja, esim. *poika, hyvä tyttö, pojat* jne.

Toisella sijalla saksalaisessa aineistossa on sen sijaan *Herr/Frau* -puhuttelu (17%), esim.

- (6) *Wie standen Sie zu dem Toten, Herr Beck?* EFFZ2
 (7) *Also Frau Neumann, Ihr linker Sprunggelenk ist gebrochen.* STE1

Herr/Frau -puhuttelu on siis aineiston saksalaisessa puhuttelussa erittäin yleistä, ja näyttääkin olevan puhutteluna neutraali ja tavanomainen. Myös tuttavat puhuttelevat toisiaan näin. Siihen ei liity minkäänlaisia piilomerkityksiä eikä negatiivisia vivahteita, kuten suomalaisen arkikielen herra/rouva -puhutteluun, joka ns. tittelittömien tituloitina tavallisesti saa kielteisen tai leikkilisen sävyn (ks. esimerkit 8 ja 9). Puhuttelu sanalla *Fräulein* näyttää kadonneen täysin saksalaisesta puhuttelusta: kaikkia naisia puhutellaan *Frau*-puhuttelusanalla siviilisäädystä huolimatta.

Suomalaisessa aineistossa ei *herra*-puhuttelua esiintynyt kertaakaan, ja *rouva*-puhutteluakin vain kolme kertaa, ja niistäkin kahdessa tapauksessa käsikirjoittaja oli käyttänyt rouvittelua huumorin aikaansaamiseksi.

- (8) Kirno: *Nyt me menemme tämän mamman kanssa. Näkemiin... rouva...*
 Aikku: *Aikku vaan.*
 Kirno: *Rouva Aikku...* IT223

Kolmannessa tapauksessa iäkkäämpi mieslääkäri "rouvittelee" nuorehkoa naispotilasta. Tulkitsin puhuttelun sävyn myös hieman alentuvaksi, mistä kyseisen puhuttelusanan valinta saattaa johtua.

- (9) Lääkäri: *Teillä ei ole minkäänlaista kasvainta, ei endometrioosia eikä kystaa, hyvä rouva Kuoristo.* IT222

Suomalaisen aineiston *rouva*-puhuttelu johtunee myös puhujan iästä: molemmissa tapauksissa puhujat ovat iäkkäämpiä, joten kun he omaksuivat suomen kielen puhuttelusäännöt *herra/rouva* -puhuttelu onkin ollut yleisempää kuin nykyään. Suomalaisessa aineistossa *herra/rouva* -puhuttelu on siis erittäin harvinaista, eikä sitä käytetä kertaakaan alkuperäisessä tehtävässään, eli kohteliaan puhuttelun merkkinä.

Saksalaisessa aineistossa oli substantiivi puhuttelusanana kolmanneksi yleisin puhuttelusanatyyppejä (15%), esim.

(10) *Grüß dich, mein Lieber!* SY1

(11) *So, jetzt ist aber Schluss mit lustig, junger Mann.* STE2

Puhuttelusanana käytetyt substantiivit olivat kuten suomalaisessakin aineistossa yleisimmin affektiivista tai muuta suhdetta kuvaavia sanoja.

Muita huomionarvoisia tyyppejä saksalaisessa aineistossa on tittelin ja ammattinimikkeen käyttö puhuttelusanana (yht. 10%). Aineistossa esiintyviä titteleitä ja ammattinimiä ovat *Doktor, Professor, Staatsanwältin, Anwalt, Vorsitzender, Richterin, Hauptkommissar* ja *Schwester*. Tittelit ja ammattinimet yhdistyvät aineistossa monin eri tavoin nimiin tai esiintyvät myös ilman nimiä. Aineistossa yleisin tapa käyttää titteliiä puhuttelussa on ilman nimeä puhuttelusanan *Herr/Frau* kanssa, esim. *Herr Doktor, Herr Professor, Frau Richterin, Herr Hauptkommissar*. Titteliiä ja ammattinimeä käytetään myös ilman muita puhuttelusanaja, esim. *Doktor, Professor, Schwester*. Titteliiä käytetään myös yhdistettynä pelkkään sukunimeen esim. *Doktor Schaf, Doktor Voss*, tai *Herr/Frau*-puhuttelusanaan ja sukunimeen, esim. *Herr Doktor Voss, Herr Doktor Stein*. Titteleiden ja ammattinimien luokkaan laskemani puhuttelusanana *Schwester* esiintyy ilman puhuteltavan nimeä tai yhdistyy etunimeen esim. *Schwester Klara, Schwester Stefanie*. Vaikka saksalaisessa aineistossa käytetään suhteellisen paljon titteleiden kaltaisia muodollisia puhuttelusanaja myös arkipuheessa, ei voi kuitenkaan sanoa, että henkilöiden väliset suhteet olisivat jollain lailla jäykkiä ja muodollisia.

Suomalaisessa aineistossa titteleiden käyttö puhuttelussa on sen sijaan erittäin harvinaista. Näin puhutellaan aineistossa vain kerran, ja silloinkin ivallisessa sävyssä yhdistyneenä adjetiiviattribuuttiin, joka on pääsanan jäljessä. Tämä paljastaa, että kyseessä on puhuttelu: normaalistihan adjektiattribuutti on aina pääsanan edellä.

(12) *Konstaapeli hyvä, ei se ollut mikään ihmissuhde.* JIK2

Tässäkään tapauksessa kyse ei siis ole aidosta tittelillä puhuttelusta, johon tavallisesti liittyy tietty muodollisuus tai puhuteltavan kunnioittaminen ja arvostus. Näin siis yksittäiset sanat ja fraasit, jotka ovat kohteliaan kielenkäytön osasia, eivät itsessään ole kohteliaita. Tilanne, jossa niitä käytetään, antaa lopullisen kehyksen, jonka mukaan niiden merkitys on tulkittavissa.

Mielenkiintoista on myös persoonapronominin käyttö puhuttelusanana. Määrällisesti persoonapronomipuhuttelu ei ole aineistossa merkittävää, mutta se näyttää, miten kiele-

sä on mahdollista käyttää pronomini- puhuttelua. Suomalaisessa aineistossa persoonapronomini esiintyy puhuttelussa vain kerran, yhdistyneenä interjektioon *hei* sekä puhuteltavan olinpaikkaan viittaavaan demonstratiiviseen paikan adverbiin *siellä*:

(13) *Hei te siellä!* JIK3

Näin kutsuu nuori pysäköinninvalvoja kauempana olevaa ylikonstaapeli Hanhivaaraa, joka pysäköi autonsa väärin parkkipaikalla. Kysymyksessä on siis kauempana olevan tuntemattoman (vanhemman) henkilön kutsu.

Saksalaisessa aineistossa puhuttelusanana voi esiintyä myös pelkkä persoonapronomini (y.2.), ja tätä esiintyykin kaikissa kolmessa saksalaissarjassa. Esim.

(14) *Du, geh' erst mal nach Hause.* STE1

(15) *Du, der Benni ist auf dem Weg zu Jule.* STE1

(16) *Du, ich weiß genau dass ich dir die Rechnung gegeben habe.* (EFFZ2)

(17) *Du, bist du ok?* SY2

Persoonapronomini voi olla myös yhdistyneenä puhuteltavan etunimeen, esim

(18) *Du Klara, ich versuch's später nochmal.* STE2

Persoonapronomini esiintyy myös yhdessä substantiivin kanssa, esim.

(19) *Wenn deinem Vater irgendwas passiert, es geht auf dein Konto, du verdammtes Monster!* STE2

Tätä vastaakin suomen kielessä pejoratiivisen puhuttelusubstantiivin vahvistuksena esiintyvä genetiivimuotoinen demonstratiivipronomini *sen(kin)*, esim. *senkin hölmö*. (Yli-Vakkuri 1989: 52).

Saksan persoonapronominipuhuttelu näyttää vastaavan suomen puhuttelussa esiintyvää interjektiota *hei* sekä myös interjektioimaista, pragmaatistunutta verbinmuotoa *kuule*

(Yli-Vakkuri 1989: 49–50). Suomalaisessa aineistossa *hei*-interjeksiota käytetään puhuttelussa etunimen tai muun puhuttelusanan yhteydessä, esim.

(20) *Siis Eeva hei, mä nyt oisin olettanut et sä oisit edes ymmärtänyt.* KK150

(21) *Hei kulta... et sä millään vois mennä?* KK151

Aineistossa esiintyy puhuttelusanaan yhdistyneenä myös pragmaatistunutta verbinmuotoa *kuule(s)*, esim.

(22) *Sun kuule Pasi täytyy olla vähän varovaisempi.* KK151

(23) *Kuules nyt Tanja...* IT222

Useimmiten *kuule* ja *hei* korostavat puhuttelussa lauseen vetoavaa tai pyytävää sävyä. Interjektio *hei* voi lisäksi toimia kutsua korostavana huudahduksena, esim.

(24) *Kimmo! Kimmo hei!* KK151

Saksalaisessakin aineistossa käytetään lauseen alussa joitakin vakiintuneita fraaseja puhuttelusanan paikalla. Usein kun puhuteltava on puhujalle tuntematon eikä tämän nimeä tiedetä, aloitetaan lause anteeksipyyntöllä, esim.

(25) *Entschuldigung, ich möchte ja nicht stören, aber ich suche Oliver Zenker.* EFFZ1

(26) *Ach Entschuldigung, mein Sohn, Franz Langner, er hatte einen Unfall.* STE1

(27) *Verzeihung, ich bin Carina Bergmann...* STE2

Myös fraasia *Hör mal/Hören Sie mal* käytetään aineistossa runsaasti, useammin kuitenkin teitittelymuodossa esim.

(28) *Ach hören Sie, ich weiß bereits dass Sie im Adonis waren.* EFFZ2

(29) *Hören Sie, ich kann diesen Mist jederzeit widerrufen!* EFFZ2

Mielestäni tähän fraasiin on rinnastettavissa sanonta *Sag mal/Sagen Sie mal*, joka esiintyy aineistossa hyvin usein kysymyslauseen alussa, esim.

(30) *Sagen Sie mal, wer ist denn der Junge Mann, der eben mit Ihrer Mutter ins Haus ist?* EFFZ2

(31) *Sag mal, wovon redest du eigentlich?* EFFZ2

Tämä fraasi voi esiintyä myös yhdessä puhuttelusanan, yleensä nimen kanssa, esim.

(32) *Sagen Sie, Schwester Stefanie, wäre das unverschämt wenn ich jemand von hier bitten würde...?* STE2

(33) *Sag mal Benni, hat Franz Medikamenten genommen?* STE1

Sekä suomalaisessa että saksalaisessa aineistossa esiintyy myös pelkän sukunimen käyttöä puhuttelusanana, esim.

(34) *Tähän näin me, Söderi mitäs sanot, jos laitetaa...* KK153

(35) *Sie schulden mir was, Matula.* EFFZ1

(36) *Ich nehme keinen Zucker, Müller!* SY2

Huomionarvoista on, että kaikki sukunimellä puhuteltavat ovat miehiä. Sen sijaan sukunimellä voivat puhutella sekä naiset että miehet. Aineiston valossa näyttää siis siltä, että vain miehiä puhutellaan pelkällä sukunimellä.

Aineistossa puhutellaan myös koko nimellä. Tällöin halutaan erityisesti painottaa sitä, mitä on sanottavana. Virallisella nimellä puhuttelu liittyy myös juhlallisiin ilmauksiin, joilla on arkipuheessa leikillinen merkitys. Esim.

(37) *Sanat vilpitön ja huoli eivät oikein sovi sulle, Jukka Ivanoff.* IT221

(38) *Heinz Schmitt, verflucht sollst du sein in alle Ewigkeit...* STE2

(39) *Besser' dich, Marc Brehm.* STE2

Pauli Saukkosen (1970) mukaan puhuttelulisäkkeen käyttö on suomen kielessä luontevinta silloin, kun puhuttelusanan ja lauseen predikaattiverbin persoona on sama. Esim. puhuttelusanan käyttö lauseessa *En tiedä, isä.* on hänen mukaansa kirjallista ja epäaitoa. Valma Yli-Vakkuri (1989) ei näe Saukkosen kriteeriä aivan ehdottomana: lauseen predikaattiverbin persoona ei ole olennaisin luontevuusehto, sillä esim. lauseissa *Mä meen nyt, äiti. / Hei äiti, uutiset alkaa. / Kumpaa maitoo mä, äiti, tuon?* on puhuttelusanan käyttö tavallista ja luontevaa.

Yli-Vakkurin mielestä puhuttelusanan käyttö suomessa on tavallisinta silloin, kun sillä on lauseessa kutsun funktio. Sitä tehtävää ei ole puhuttelusanalla *isä* Saukkosen yllämainitussa esimerkissä. (Yli-Vakkuri 1989: 52–53.)

Suomalaisessa aineistossa 68 tapauksessa, kun puhuja käyttää jotakin puhuttelusanaa (yht. 117), puhuja viittaa lauseessa jollain muullakin tapaa puhuteltavaan, jolloin tämä voi olla subjektina, objektina jne. esim.

- (40) *Onerva, soita sille ja kysy.* IT221
- (41) *Voi Maija, sehän on ihastunu suhun!* IT223
- (42) *Sanat vilpitön ja huoli ei oikein sovi sulle, Jukka Ivanoff.* IT221

Laajensin siis vielä Saukkosen kriteeriä. Siltikin n. 41% suomalaisessa aineistossa käytetyistä puhuttelusanoista oli täysin irrallisia muusta lauseyhteydestä, esim.

- (43) *Hei Laura, Jarkko pötköttää tuolla meidän sängyssä.* KK153
- (44) *Hannes, mä en pysty hoitaan kaikkee yksin.* KK150

Saksalaisessa aineistossa jopa n. 60% tapauksista oli sellaisia, että lauseessa ei viitata puhuteltavaan millään lailla, esim.

- (45) *Es gibt Menschen, die haben kein Zuhause, Herr Matula.* EFFZ1
- (46) *Ich hab' jetzt aber kein Geld, Andi.* EFFZ1

10. PUHUTTELUSANOJEN FUNKTIOLUOKAT

Jaoin aineistossa esiintyvät puhuttelusanat luokkiin niiden funktion perusteella. Joillakin puhuttelusanoilla katsoin olevan useampia kuin vain yksi funktio. Luokkia syntyi kaikkiaan kuusi. Seuraava taulukko näyttää puhuttelusanojen funktioluokkien yleisyyden sekä suomalaisessa että saksalaisessa aineistossa.

Taulukko 3. Puhuttelusanojen funktioluokat aineistossa.

funktio	suomi		saksa	
	n	%	n	%
kutsu	53	43,1 %	142	30,10%
terv./hyv./kiitos	10	8,1 %	77	16,30%
sävy/laatu	15	12,2 %	42	8,90%
pyyntö/käsky tms.	40	32,5 %	91	19,30%
kontakti	3	2,4 %	107	22,70%
leksikaalistunut	2	1,6 %	13	2,80%
yht.	123	99,9 %	472	100,10%

1. Yleisin puhuttelusanan funktio aineistossa on **kutsu** ja puhuteltavan **huomion kiinnittäminen** silloin, kun puhuteltava on kauempana, kun puhuteltava vaihtuu tai kun puhuteltava halutaan spesifioida suuremmasta joukosta. Esimerkkejä:

- (1) *Katoppas Jarkko kuka tuli!* KK151
- (2) *Hannes, tuutsä tänne!* KK151
- (3) *Niin Pentti, mitä mieltä sinä olit Erkin ideasta?* IT221
- (4) *Elä Sari häviä, niin sovitaan se asuntoasia.* IT223
- (5) *Herr Hoffmann, Ihr Tee.* EFFZ2
- (6) *Liz, weißt du irgendwas?* SY1

(7) *Ach Schwester, kann es noch lange dauern?* STE2

Niin suomalaisessa (43%) kuin saksalaisessakin (33%) aineistossa kutsu oli yleisin puhuttelusanan tehtävä. Suomessa puhuttelusanan luontevimmaksi käyttötehtäväksi onkin mainittu juuri kutsu (Yli-Vakkuri 1989: 52).

Sekä suomalaisessa aineistossa että saksalaisessa aineistossa noin neljäsosa kutsun funktiossa olevista puhuttelusanoista esiintyi yksinään, ilman muuta puhetta. Tällöin on usein kyseessä tilanne, jolloin puhuja ei tiedä onko puhuteltava paikalla. Puhuja huhuilee ja kutsuu puhuteltavaa nimellä, ja käyttää usein tavallista voimakkaampaa ääntä (esim. perheen isä Hannes saapuu kotiin, ja huhuilee tyttärtään: *Ninni! Ninni!* KK150) Puhuteltava saattaa olla myös sen verran kauempana, että pelkällä nimen huutamisella puhuja haluaa ensin herättää puhuteltavan huomion ja saada tältä vastauksen, ennen kuin esittää vaikkapa kysymyksen tms.

2. Puhuttelusanaa käytetään usein **pyynnön, käskyn, vaatimuksen, vetoituksen, moitteen tms. yhteydessä** korostamaan ja painottamaan sanottavaa. Puhuteltavan nimen tai muun puhuttelusanan lisääminen lauseeseen tuo viestille lisää pontta, ja näin pyynnöt, käskyt jne. ovat painokkaampia kuin ilman nimeä lausuttuna. Esimerkkejä:

(8) *Menisit nyt, Janne!* KK151

(9) *Onni kulta, nyt sie meet kottii ja leppäät ja otat sitä särkylääkettä.* KK150

(10) *Äiti, mee pois!* KK150

(11) *Odota Janna!* IT222

(12) *Oliver, gib' mir die Waffe.* EFFZ1

(13) *Ich bitte Sie, Herr Hoffmann.* EFFZ2

(14) *Schreiner, Sie fahren zu schnell!* SY1

(15) *Versuchen Sie zu schlafen, Julia.* STE1

3. Puhuttelusamalla voidaan myös **pitää yllä kontaktia** puhuteltavaan. Nimen tai muun puhuttelusanan mainitsemiselle ei ole mitään erityistä syytä, halutaan vain vahvistaa yhteyden säilyminen puhuteltavaan. Esimerkkejä:

- (16) *Kimmo, mä rakastan sua.* KK150
 (17) *Kyllä sä Anja olit oikeessa.* KK151
- (18) *Es gibt Menschen, die haben kein Zuhause, Herr Matula.* EFFZ1
 (19) *Ich habe Sie noch nie so schön gesehen, Frau Sylvia.* SY1
 (20) *Du bist ein bodenloser Romantiker, Schreiner.*(SY2
 (20) *Tut mir leid, Herr Zehler, aber Sie müssen auch nicht in der Kälte frieren.*
 STE1
- (21) *Soll ich einen Arzt rufen, Heinz?* STE2

Suomalaisessa aineistossa tämänkaltainen puhuttelusanan käyttö oli erittäin harvinaista (2,5%). Sen sijaan saksalaisessa aineistossa kontaktin ylläpito oli kolmanneksi yleisin puhuttelusanan käyttötotehtävä (21,1%). Tämä onkin suurin aineistossa ilmenevä ero ero suomalaisen ja saksalaisen puhuttelun puhuttelusanojen funktioiden välillä. Saksalaiset näyttävät olevan siis innokkaampia säilyttämään kontaktin puhuteltavaan puhuttelusanojen avulla, suomalaiset käyttävät tähän tarkoitukseen ilmeisesti muita keinoja, esim. nonverbaalisia keinoja, katsekontaktia jne.

4. Puhuttelusanoja käytetään myös **affektiivisen sävyn aikaansaamiseen sekä suhteen laadun korostamiseen**. Puhuttelusanoilla voi olla hellittelyfunktio, sekä niitä voidaan käyttää myös loukkaavan, ivallisen tai alentavan sävyn luomiseen. Saksalaisessa aineistossa puhuttelusanoilla voidaan myös korostaa tilanteen virallisuutta ja muodollisuutta. Esimerkkejä:

- (22) *Voi rakkaani, kyllä mä tajuan.* KK151
 (23) *Kulta pieni muruseni, sinun täytyy oppia luottamaan elämään.* IT221
 (24) *Paimu vittuun, käppänä!* JIK2
 (25) *Mitä sä oikein puhut, poika?* IT222
- (26) *Schätzchen! Gott sein Dank bist du da!* SY2
 (27) *Schauen wir mal, Tommylein.* STE1

- (28) *Mach' Platz, Kurzer!* EFFZ1
 (29) *Jetzt pass gut auf, Schnüffler!* EFFZ2
 (30) *Hey Doc, Franz hat sich selbst genug bestraft, oder?* STE1
 (31) *Aber selbstverständlich, Frau Staatsanwältin.* EFFZ1
 (32) *Herr Doktor Voss, in einem Fall wie diesem haben wir mit einem Gefahr der Verdunklung zu tun.* EFFZ2

5. **Tervehdysten, hyvästelyjen ja kiitosten yhteydessä** voidaan myös käyttää puhuteltavan nimeä. Puhuttelusanan käyttö tällaisissa tilanteissa ikään kuin kuuluu fraasiin, saksalaisessa kulttuurissa vielä tiukemmin kuin suomalaisessa. Koko aineisto mukaan lukien saksalaisissa sarjoissa puhuttelusanan käyttö tervehdyksissä oli vain hiukan yleisempää kuin suomalaisissa vastineissaan. Kuitenkin pelkkiä tervehtimis- ja hyvästelytilanteita tarkasteltaessa selviää, että nimen käyttö on näissä tilanteissa saksassa huomattavasti yleisempää kuin suomessa: saksalaisessa aineistossa käytettiin nimeä tai muuta puhuttelusanaa tervehdittäessä ja hyvästeltäessä n. 60 %:ssa tapauksista, kun taas suomalaisessa aineistossa vastaava luku on vain n. 14%. Kummassakin aineistossa nimen tai muun puhuttelusanan käyttö oli tervehdittäessä yleisempää kuin hyvästeltäessä. Saksalaisessa aineistossa henkilöt käyttivät puhuttelusanaa myös kiitoksen yhteydessä useammin kuin suomalaiset. (Suomalaiset kiittivät nimellä vain kerran, saksalaiset puolestaan 10 kertaa.)

Esimerkkejä:

- (33) *Päivää, Hanhivaara.* JIK2
 (34) *Moi Jarkko!* KK151
 (35) *Kiitos kiitos Maija.* IT221
 (36) *Hallo, Sylvia!* SY1
 (37) *Grüß Gott, Herr Gmeinwieser!* SY2
 (38) *Bis Morgen, Herr Matula.* EFFZ1
 (39) *Danke, Professor.* STE1

Saksalaisessa aineistossa tervehdittiin ja hyvästeltiin myös pelkällä nimellä. Tähän liittyi usein jokin nonverbaalinen ele, esim. pään nyökkäys. Suomalaisessa aineistossa pelkällä nimellä tervehtimistä esiintyi vain kerran tilanteessa, jolloin puhuja oli yllätynyt kohdatessaan puhuteltavan. Nimen mainitsemiseen liittyi myös korostunut intonaatio.

6. Puhuttelusanaa on aineistossa käytetty myös ns. **leksikaalistuneessa puhuttelussa**. Tätä esiintyy saksalaisessa aineistossa sanoilla *Mann* ja *Mensch* puhuteltaessa. Esimerkkejä:

- (40) *Hey Mann, ich hab' doch überhaupt nichts gesagt!* EFFZ1
 (41) *Mann, können Sie nerven.* EFFZ2
 (42) *Das ist doch Schwachsinn, Mann!* EFFZ2
 (43) *Pass doch auf, Mensch!* STE2

Mann- ja *Mensch* -sanojen käyttö kuuluu puhekieleen, varsinkin nuorten puheeseen, ja voi liittyä sekä sinutteluun että teitittelyyn. Saksalaiset sanakirjat määrittelevät sanojen käytön seuraavasti:

[*Mein lieber*] *Mann*: salopp, Ausruf des Erstaunens, des Unwillens.

Mann [*Gottes*]: salopp, ärgerliche oder warnende Anrede.

(Duden 1996)

Mann: Ausruf der Warnung, des Ärgers, Erstaunens od. der Bewunderung:

~, hörst Du schlecht?; ~, hör jetzt auf! (Brockhaus Wahrig 1982.)

Mensch: (salopp), als burschikose Anrede, oft auch ohne persönlichen Bezug in Ausrufen des Staunens, Erschreckens, der Bewunderung, z.B.

Mensch, da hast du aber Glück gehabt. (Duden 1996.)

Mensch: saloppe od. grobe, scheltende Anrede, auch in Ausrufen des Erstaunens, der Bewunderung, o.ä.; ~, Karl, da hast du aber noch mal Glück gehabt, was?; Hau ab,~!; ~, du spinnst wohl! (Brockhaus Wahrig 1982).

Mann- ja *Mensch* -sanat ovat lauseessa kuin puhuttelun asemessa, vaikka niillä ei välttämättä ole suhdetta puhuteltavaan ja puhutteluun sinänsä, esim. myös naiselle voisi osoittaa *Mann*-puhuttelun.

Tähän tyyppiin voi rinnastaa suomenkielisessä aineistossa esiintyvät *veikkonen-* ja *hyvä mies* -ilmaukset. Esimerkkejä:

(44) *Ota lissää, veikkonen.* IT223

(45) *Et älä hyvä mies tarjoo sille lomaa, kun se ei ite sitä edes halua.* KK151

Suomen kielen perussanakirja (1994) määrittelee *veikkonen*-ilmauksen näin:

veikkonen: vars. huudahduksissa ja päivittelyissä, esim. Ei veikkonen, ei noin saa tehdä!

Nykysuomen sanakirja (1983) puolestaan seuraavasti:

veikkonen: varsinaisesta merkityksestään etääntynyt, huudahduksissa, päivittelyissä.
Esim. Mene veikkonen, jos mielesi tekee.

Yli-Vakkurin mukaan *veikkonen*-ilmausta käytetään nykyään harvoin, mutta hän mainitsee tämän tapaisen puhutteluappellatiivin käytön yleistyneen nuorison kielessä (esim. Oikein puhut, kuomaseni.) (Yli-Vakkuri 1989: 72.)

Ilmauksesta *hyvä mies* perussanakirja sanoo seuraavaa hakusanan hyvä alla:
hyvä: kohteliaisuuksissa, puhutteluissa, huudahduksissa, toivotuksissa, tervehdyksissä, esim. Älä hyvä mies huuda!

Nykysuomen sanakirja puolestaan hakusanan *mies* kohdalla:

mies: puhutteluissa ym., esim. No mutta hyvä mies, älä nyt noin suutu!

Määrittelyt ovat siis melko yhteneviä *Mann-* ja *Mensch* -ilmausten kanssa, ja katsonkin näiden sopivan yhteiseen luokkaan keskenään. *Veikkonen-* sekä *Mann-* ja *Mensch* -ilmauksia voidaan kaikkia käyttää päivittelyissä ja huudahduksissa, sekä myös puhutteluna. Vaikka ilmaukset ovat lauseissa leksikaalistuneita ja fraasinomaisia, ovat ne lauseessa puhuttelun asemassa, ja laskenkin ne kuuluvaksi puhuttelusanoihin.

11. SUOMALAISEN AINEISTON PRONOMINAALISESTA PUHUTTELUSTA

11.1. Sinuttelu ja teitittely

Suomalaisessa aineistossa yleisin puhuttelumuoto on sinuttelu. Työpaikoilla työntekijät sinuttelevat toisiaan. Poikkeuksena sairaalan siivooja Rauha, joka teitittelee lääkäri Yli-Lättiä, joka vastaaavasti myös teitittelee siivoojaa:

(1) Yli-Lätti: *Mitä herran tähden te teette siellä?*

Rauha: *Älkää nyt hermostuko... IT221*

Myös entuudestaan toisille vieraat aikuiset ihmiset sinuttelevat toisiaan, kuten esimerkiksi asiakas ja myyjä, sekä vakuutusvirkailija ja asiakas, esim.

(2) Asiakas: *Heitätsä yhen askin tota grönaa Bellua? Tota vihreetä Belmonttia?*

KK150

(3) Myyjä: *No niin, siin on teetä. Haluatko jotain muuta?*

Asiakas (nuori mies): *Mä voisin ottaa tommosen, onks toi kinkkusämpylä?*

- - - *Itse asiassa mä en myy näitä [AIDS-päiväpinssejä], mut tota täss on meidän lipas että sä voit tähän pistää omantunnon mukaan rahaa niin eiköhän niitä löydy. KK153*

(4) Vakuutusvirkailija: *Että huomenna jos soitat tuohon numeroon vaikka aamullakin. - - -*

Asiakas: *Siis tää nyt on ainakin viis kertaa tän arvo sen mitä sä sanoit. KK 153*

Myös hammaslääkäri sinuttelee potilastaan, samoin hoitaja:

(5) Hammaslääkäri: *Sullahan on viisaudenhampaatkin jälellä? - - - Millastas, tota, harjaa sä käytät? - - -*

Hoitaja: *Sä voit sylkästä tohon.* - - - KK150

Sinuttelun yleisyydestä huolimatta aineistossa esiintyy myös teitittelyä. Aineistossa on kuusi kohtausta, jossa lääkäri ja potilas keskustelevat. Neljässä tapauksessa lääkäri teitittelee potilastaan. Esim.

(6) Lääkäri: *Soitelkaa jos on jotain, mut löytää aina täältä tai sitten kotinumeroon.*
IT222

(7) Lääkäri: *Kyllähän ne lonkat on aika mukavat olemassa, mutta jos te ootte tyytyväinen niin leikkaus oli sitten teidän kohalla napakymppi.* IT223

Vanhemmat teitittelevät lapsensa opettajaa, jota eivät ole ennen tavanneet:

(8) Opettaja: *Näkemiin nyt ja anteeks, mut mun mielestä oli parempi hoitaa tää saman tien.*

Oppilaan äiti: *Oikeen hyvä kun tulitte. Kiitoksia vaan käynnistä!* KK151

Pääsääntöisesti poliisi teitittelee rikoksesta epäiltyä, ja epäilty vastaavasti poliisia:

(9) Ström: *Tulitte yksin. Normaalisti teitä on kaksi.* - - -

Ylikonstaapeli Hanhivaara: *No tää nyt ei oo virallinen kuulustelu, vaikka mä tästä raportin teenkin.* - - - *Kertokaa jotain Kartanosta?* JIK2

(10) Komisario Karimaa (naisepäilylle): *Minkälainen suhde teillä oli Antero Kartanoon?* - - - *Annoitte itsellenne juuri motiivin murhaan.* JIK3

Aineistossa tapahtuu usein myös mielenkiintoista puhuttelumuodon vaihtumista kesken keskustelun. Esim. Hanhivaara saapuu puhumaan kahdelle murhapaikalla olleelle henkilölle, Mitruselle ja hänen tyttöystävälleen Virpille, jotka ovat myös mahdollisia epäiltyjä. Hanhivaara kohtaa ensin Mitrusen ja aloittaa keskustelun kevyeen sävyyn sinutellen Mitrusta.

Heti kun ryhdytään puhumaan murhasta, Hanhivaara siirtyy teitittelyyn ja teitittelee myös Virpiä:

- (11) Hanhivaara: *Tiedätkö mitä keuruulainen sano ku sillä oli autosta kumi puhki? - - - Löittekö jollain kovalla esineellä Antero Kartano -nimistä miestä päähän?*
 Mitrunen: *En. - - -*
 Virpi: *Kartano oli haisunäätä.*
 Hanhivaara: *Voisitteko hieman täsmentää? JIK2*

Jonkin aikaa keskustelu jatkuu teititellen. Yhtäkkiä Hanhivaara vaihtaa taas sinutteluun. Tässä kohtaa tapahtuu jälleen äkillinen teemanvaihdos:

- (12) Hanhivaara (Mitruselle): *Kuka muu vihasi Kartanoa? Joku teidän vieraista vai...? - - - Et varmaan oo naimisissa? Älä menekään. JIK2*

Taas edetään jonkin aikaa sinutellen, Hanhivaara ja Virpi sinuttelevat toisiaan. Sitten Hanhivaara jälleen teitittelee:

- (13) Hanhivaara (Mitruselle): *Tyttöystävänne taitaa olla vähän hermona. - - -*
 (molemmille) *Kiitoksia. Teistä oli erittäin paljon apua.*
 Mitrunen: *Ja teistä harmia. JIK2*

Hanhivaara siis vaihtaa jatkuvasti puhuttelumuotoa puhuessaan Mitrusen ja Virpin kanssa. Puhuttelumuoto vaihtuu siis samojen henkilöiden keskustelussa useaan otteeseen saman tilanteen aikana. Ainoa havaittavissa oleva syy vaihteluun näyttää olevan keskustelun aihe, ja tätä kautta Hanhivaaran rooli tilanteessa. Alussa hän lähestyy tavallisena "siviilihenkilönä" ja sinuttelee, mutta alkaessaan puhua murhasta hän siirtyy poliisin ja viranhaltijan rooliin ja ryhtyy teitittelemään keskustelukumppaneitaan.

Hanhivaara vaihtaa puhuttelumuotoa myös jututtaessaan Saarenmaata, joka samoin kuin Mitrunen ja Virpi on epäilty:

- (14) Hanhivaara: *Päivää. Muistatteko minua?*
 Saarenmaa: *No joo. Se... se poliisi. Hanhivaara.*
 Hanhivaara: *Hyvä muisti. Et muista kuka murhasi Antero Kartanon?*
 Saarenmaa: *No en muista. - - - Ai te leikitte vähän erilaista poliisia. - - -*
 Hanhivaara: *Älä änkytä. Emmä sua vielä murhasta syytä. JIK2*

Jälleen keskustelun aiheen vaihtuessa sekä sävyn muuttuessa ehkä hieman hyökkääväksi Hanhivaara vaihtaa puhuttelumuotoa. Puhuttelumuodon vaihtaminen sinutteluun saattaa myös johtua siitä, että puhuja on todennut, että puhuteltava tuntee hänet. Näin on siis turvallista siirtyä sinuttelemaan. Puhuttelumuotoa valitessa ei siis välttämättä riitä, että puhuja itse tuntee keskustelukumppaninsa, vaan täytyy varmistaa, että myös puhuteltava tuntee puhujan.

Samalla tavoin puhuttelumuoto vaihtuu kesken keskustelun seuraavassa esimerkissä:

- (15) Nuori nainen: *Painu vittuun, käppänä!*
 Hanhivaara: *Poliisista. Olette pidätetty epäiltynä Antero Kartanon murhasta. No emmä ollut tosissani.*
 Nainen: *Emmä... emmä tienny et te olitte poliisista.*
 Hanhivaara: *No ainakin osasit kieltäytyä elegantisti. - - - Et muista mua vai?*
 Nainen: *Ehkä te olitte siellä... emmä voi muistaa. Mähän olin humalassa. JIK2*

Tässä Hanhivaara esittää ensin poliisin virkaroolia, vaikkakin pilailen, ja teitittelee. Jatkossa hän kuitenkin sinuttelee naista. Nuori nainen sinuttelee Hanhivaaraa ensin ja käyttäytyy muutenkin loukkaavasti, kunnes saa tietää tämän olevan poliisi ja alkaa yhtäkkiä teititellä. Hän jatkaa teitittelyä, vaikka Hanhivaara sinutteleekin. Puhutteluun vaikuttaa siis ratkaisevasti se, kuka puhuteltava on, tai ainakin kenen puhuja luulee tämän olevan. Puhujien sosiaalinen rooli ja asema yhteiskunnassa ratkaisee, mikä puhuttelumuoto keskustelutilanteessa valitaan.

11.2. Muut puhuttelumuodot

Aineistossa esiintyy myös muita puhuttelumuotoja. Kolmatta persoonaa käytetään seuraavasti:

- 1) Ylikonstaapeli Timonen: *Kai se [epäilty] pitäis noutaa tänne.*
 Konstaapeli Rimpiaho: *Joku pienempi pelle sopis hyvin siihen hommaan. Joku passipoliisi.*
 Komisario Karimaa: (Rimpiaholle) *Rimpiaho voi mennä.* JJK3

Tässä esimies kääntää Rimpiahoa käyttämällä indikatiivin preesensin kolmatta persoonaa imperatiivin sijaan. Yli-Vakkurin mukaan kansankielessä tavallisin keino ilmaista kohteliaita tahtomuksia on ollut käyttää titteliä tms. tai 3. persoonan pronominia ja indikatiivin preesensin 3. persoonan muotoa. Kyseisessä esimerkissä komisario ei ehkä kuitenkaan tavoitellut kohteliaista sävyä, vaan halusi pikemminkin korostaa autoritääristä asemaansa tilanteessa.

Seuraavassa esimerkissä Karin on tullut hakemaan tyttärtään Ninniä pois tämän poikaystävänsä Jukan autosta. Karin ei hyväksy tyttärensä poikaystävästä, ja käyttäytyy vihamielisesti tätä kohtaan:

- 2) Karin (Jukalle): *Täss on pysäköintikielto jos herra ei satu tuntemaan liikennesääntöjä! Mutta ilmeisesti sulle ei oo koskaan opetettu mitään muitakaan sääntöjä!* KK150

Mirja puolestaan kimpaantuu poikaystävänsä Hessun saamattomuuteen:

- 3) Mirja: (Hessulle) *Jos jätkä ei tiiä mikä on hti-loppunen rytmisana, ni et sä kyllä ristikoiden tekemisellä pitkälle pötki! Jotain sun on tehtävä!* KK151

Esimerkit 2 ja 3 ovat samantapaisia. Puhuja on jollain tapaa suuttunut puhuteltavalle, keskustelun sävy on negatiivinen ja ehkä hieman ivallinen. Myös sanoilla *herra* ja *jätkä* on tässä negatiivinen lataus. *Herra*-sana on yleispuhutteluna menettänytkin aikaisempaa arvoaan, ja sitä

voidaankin käyttää puhuteltavan loukkaamiseen: herroittelu viittaakin tällöin puhuteltavan epäpätevyYTEEN, tai moraaliseen tms. inhimilliseen alamittaisuuteen (Yli-Vakkuri 1989: 48).

- 4) Hannes: *No mitäs laatu k nttyy laitetaan?*
 Pertti: *No eikös se herra leipurimestari tiedä mistä paikka on tunnettu?*
 Hannes: *No juu, Hannes-pullista. - - - Ota kuuden pussi. Saat kolme kympill .* KK151

Tässä tittelin ja 3. persoonan käytöllä on leikillinen sävy. Puhujat ovat tuttuja kesken n, ja molemmat ymmärtävät keskustelun sävyn. Puhuttelumudon tarkoitus ei ole kohtelias puhuttelu, vaan se on tuttavien välinen vitsi.

- 5) Rauha: (selkänsä satuttaneelle Ylä-L tille) *No niin! Raunolla on sama juttu ja mä hieron sitä aina iltasin et se saa nukuttua...*
 Ylä-Lätti: ***Rauno** ei tule nyt yht n lähemmäksi vaan menee ja jättää mimun huoneeni ja p yt ni ja selkäni ja p lyni ja kaiken muunkin.*
 Rauha: *Mun nimi on kyl Rauha. Rauno on mun mies.* IT221

Tässä lääkäri suutahtaa tungettelevalle siivoojalle, ja haluaa tämän lähtevän pois huoneestaan. Kolmannen persoonan käyttö selittyy luultavasti sillä, että käsikirjoittaja on näin saanut aikaan humoristisen tilanteen. Joten t ss k n tilanteessa ei kyseessä ole kohteliaan kielenkäytön tavoittelu. Kolmannen persoonan käyttö tässä tilanteessa tuo humoristisuuden lisäksi tahtomukselle myös kepe mm n sävyn kuin teitittely (vrt. * lk   tulko nyt yht n lähemmäksi vaan menkää ja j tt k  ...*) Kolmannen persoonan käyttö saattaa osoittaa myös hierarkisuutta puhujien välillä: suoran persoonaviittauksen välttäminen tuo puhujien välille tiettyä et isyyt .

- 6) Sari: (Maurille) ***Mauria** odotetaan.* IT222
 7) Mauri: (Tiinalle) *Vai onko **Tiinalla** jotain sitä vastaan?* IT221

Esimerkissä 6 vastaanottovirkailija Sari joutuu keskeytt m n lääkärin tämän keskustellessa erän toisen lääkärin kanssa. Yhtä hyvin Sari olisi voinut kutsua tätä sanomalla *Mauri, simua*

odotetaan. Samoin esimerkissä 7 Mauri kysyy asiaa suoraan kollegaltaan Tiinalta, mutta käyttää 3. persoonaa (ei siis *Onko sinulla, Tiina, jotain sitä vastaan?*). Kyseessä on kokoustilanne, ja läsnä on siis lukuisia muitakin ihmisiä. Puhuttelumuodon valintaan saattaa vaikuttaa se, että molemmat tilanteet ovat puhujalle hieman kiusallisia: Sari ei haluaisi keskeyttää Maurin keskustelua toisen henkilön kanssa, ja Mauri on kiusaantunut tilanteesta, jossa ihmiset eivät pääse yksimielisyyteen ja tunnelma on eripurainen. Onko suomalaiselle helpompaa hankalassa tilanteessa mainita puhuteltavan nimi lauseen subjektina kuin suorana puhuttelusanana? Ehkä 3. persoonan ja puhuteltavan nimen käyttö ei enää olekaan suoran persoonamuodon ilmaisun välttämistä, vaan suoran puhuttelusanan ilmaisun välttelyä.

8) Onerva: *Tohtori taitaa olla ihan muissa maailmoissa...* IT223

Vastaanottovirkailija Onerva on ihastunut lääkäri Puukkoseen, ja keimailee tälle. 3. persoonan ja tittelin käyttö luo tiettyä leikillistä sävyä keskusteluun, varsinkin kun keskustelijat muuten sinuttelevat toisiaan.

9) Teemu: *No mitäs iskä?*

Janne: *No mitäs tässä. Ihan hyvää.* KK153

Esimerkissä Janne ei suinkaan ole Teemun isä, vaan Teemu Jannen hyvänä ystävänä tietää, että Janne on juuri tullut isäksi. Teemun tuoreelle isälle tervehdyksenä esittämä kysymys on puhekielessä yleinen vastine kysymykselle *Mitä (sulle) kuuluu?* Kolmannen persoonan käyttö kuuluu ikään kuin fraasiin, ja sen subjekti muuttuu puhuteltavan vaihtuessa, esim. *Mitäs tyttö / mies jne.?*

10) Mauri: (Samulille) *No mikäs nyt miestä masentaa?* KK153

Maurin sävy on leikillinen, ehkä jopa hieman sedällinen. Hän puhuttelee tuttavaperheen poikaa Samulia mieheksi, vaikka hän on vasta teini-ikäinen. Kolmannen persoonan ja *mies*-sanon käyttö luo lauseeseen tiettyä sävyä.

Elliptistä 3. persoonaa käytetään suomalaisessa aineistossa kerran:

- 11) Maija: (Hartulle ja Jukalle) *Siel ois kahvihuoneessa pottupiirkoit, jos maistuu.* IT222

Kyseessä yleisesti lausuttu kutsu, jota ei ole erityisemmin osoitettu kenellekään yksittäiselle henkilölle (vrt. *jos sinulle/teille maistuu*). Tällainen tapa kutsua syömään, kahville jne. lienee puhekielessä yleinen.

Passiivin käyttöä esiintyy myös kerran:

- 12) Rauha (Ylä-Lättille): *Mitens sitte suu pannaan ku saa astman tän pölyn keskellä?* IT221

Kyseessä on fraasinomainen sanonta "Miten sitten suu pannaan...?". (Ei voida sanoa "Miten sitten suun panet...?") Passiivin käyttö puhuttelussa liittyy myös tässä fraasiin.

Aineistossa esiintyy myös persoonan kiertoa 3. infinitiivillä kohteliaan kehotuksen yhteydessä. Samulin opettaja tulee käymään pojan kotona koulussa sattuneen välikohtauksen takia. Anja, Samulin äiti, käyttää ensi kertaa opettajaa puhutellessaan 3. infinitiiviä kehottaessaan opettajaa istumaan:

- 13) Anja: (poikansa opettajalle) *Istumaan istumaan!* KK151

Yli-Vakkuri tulkitsee tämänkaltaisen 3. infinitiivin itsenäisen käytön kohteliaaksi ilmaisutavaksi, jossa puhuteltavan persoona jätetään koskemattomaksi ja persoonamuotoa ei käytetä. Ilmaisussa on olennaista suoran, persoonallisen puhuttelun välttely, mikä liittäekin sen muihin persoonankiertokeinoihin. (Yli-Vakkuri 1989: 281.) Myöhemmin Anja teitittelee opettajaa (ks. luku 11.1. esimerkki 8).

Suomalaisessa aineistossa henkilöt useimmiten valitsevat puhuttelumuodoksi suoran puhuttelun yksikön tai monikon 2. persoonalla, eli he joko suoraan sinuttelevat tai teitittelevät

keskustelukumppaneitaan. Suoran puhuttelun välttelyä kuitenkin esiintyy, mutta suoran persoonallisen puhuttelun päätehtävänä ei ole kohteliaisuuden tavoittelu, vaan epäsuoraa puhuttelua käytetään tietyn sävyn aikaansaamiseksi, esim. leikillisen tai ivallisen. Vain esimerkissä 13 persoonankierto on tulkittavissa kohteliaan kehottamisen muodoksi. Yli-Vakkuri mainitsee, että intiimissä ja tuttavallisessa puhuttelussa passiivia ja 3. persoonan tittelipuhuttelua käytetäänkin affektiivisen sävyn aikaansaamiseksi (esim. Kylläpä sitä ollaan hienoja. / Koulusakos herra on noin viisaaksi tullut?) (Yli-Vakkuri 1989: 59). Aineiston perusteella näyttää siis siltä, että nykyään ei suoran persoonan ilmaisemisen välttely ole käytetty keino ilmaista kohteliaisuutta puhuttelussa. Halutessaan olla kohteliaita henkilöt teitittelevät keskustelukumppaneitaan, eivätkä yritä löytää kiertoteitä.

12. PUHUTTELUMUODOT SAKSALAISESSA AINEISTOSSA

Saksalaisen aineiston puhuttelu noudattaa pitkälti yleisiä saksalaisia puhuttelusääntöjä (ks. luku 7). Aikuiset teitittelevät toisiaan, jos eivät ole sukulaisia tai hyviä ystäviä keskenään. Aineistossa siirrytään myös kerran teitittelystä sinutteluun sinunkauppojen ehdottamisen kautta. Monissa tapauksissa ja tilanteissa, missä Suomessa todennäköisesti sinuteltaisiin, teititellään saksalaisessa aineistossa. Esimerkiksi *Sylvia*-sarjan koulussa opettajat teitittelevät kollegaopettajiaan, ja oppilaat opettajia. Samoin sairaalassa työtoverit teitittelevät toisiaan, joskin tässä työyhteisössä on puhuttelussa havaittavissa tietyt hierarkkiset säännöt: Kaikki työntekijät, eli sekä lääkärit että hoitajat, teitittelevät ylilääkäreitä ja puhuttelevat tätä tittelillä (*Herr*) *Professor*. Muut lääkärit sinuttelevat toisiaan, mutta teitittelevät hoitajia, jotka vastaavasti teitittelevät lääkäreitä. Hoitajat sinuttelevat toisiaan. Hoitajia puhutellaan puhuttelusanalla *Schwester*+etunimi, pelkällä *Schwester*-sanalla tai pelkällä etunimellä. Hoitajat puhuttelevat toisiaan etunimillä ja lääkäreitä tittelillä (*Herr*) *Doktor* (+sukunimi). Puhuttelu siis on riippuvainen sosiaalisesta statuksesta siten, että ylempiä ja alempia teititellään, mutta työympäristön sosiaalisessa hierarkiassa samanarvoisia sinutellaan, koska heihin tunnetaan yhteenkuuluvuutta. Epäsymmetristä puhuttelua ei siis esiinny, paitsi puhuttelusanojen käytössä: lääkärit voivat puhutella hoitajia pelkällä etunimellä, mutta hoitajat puhuttelevat lääkäreitä tittelillä. Esimerkkejä:

- (1) Ylilääkäri: (lääkäreille) *Rufen Sie die Gerichtspathologie an, sie sollen den Jungen abholen.* STE1
- (2) Doktor Stein: *Na, viel geschlafen haben Sie nicht?*
hoitaja Elke: *Wenn Sie's genau wissen wollen, ich hab' gar nicht geschlafen.* STE1
- (3) Doktor Nerlinger: (Steinille) *Hast du Lust auf ein Bier?* STE2
- (4) Stefanie: *Hey, was machst du denn da? Was ist denn das?*
Elke: *Hustentee.* - - -
Klara: *Sehr gut, Elke. Ich brühe dir gleich noch einen neuen [Tee] auf.*
STE2

Henkilöt saattavat olla hyvinkin läheisissä väleissä keskenään, vaikka teitittelevätkin toisiaan. Saksassa teitittely ei siis välttämättä kerro suhteen muodollisuusasteesta. Esimerkiksi hoitaja Stefanie ja lääkäri Stein teitittelevät toisiaan, vaikka ovat mitä ilmeisimmin läheisiä toisilleen. Stein ilmestyy mm. keskellä yötä Stefanien kotiin, ja he puhuvat Steinin äidin kuolemasta, halaavat toisiaan jne. Teitittely ei siis ole vain muodollisen ja etäisen suhteen puhuttelumuoto. Saksassa jopa vuosikymmeniä toisensa jo hyvin tunteneet henkilöt saattavat teititellä toisiaan, eivätkä ehkä koskaan tee sinunkauppoja. Se, mikä meistä suomalaisista saattaa tuntua jäykältä ja muodolliselta puhuttelulta, on Saksassa täysin luonnollista, eikä sitä lainkaan kyseenalaisteta.

Aineistossa myös naapurit teitittelevät toisiaan, vaikka tapaavat toisensa päivittäin. *Sylvia*-sarjassa nimihenkilö Sylvia Waldmann jopa majoittaa erään hyvän naapurinsa luokseen muutamaksi yöksi, ja silti he teitittelevät toisiaan. Teitittely ei kuitenkaan tarkoita sitä, että heidän suhteensa olisi jäykän muodollinen ja viileä, vaan Sylvia ja tämän naapuri Dragan ovat läheisissä ja hyvin tuttavallisissa väleissä keskenään. Esimerkki:

- (5) Sylvia: *Oh Dragan. Sie hab' ich total vergessen.*
Dragan: *Es macht nichts. Ich vergesse Sie nie.*
Sylvia: *Kommen Sie rein.* - - -
Dragan: *Ich danke Ihnen, Frau Sylvia.* SY2

Sylvia teitittelee myös kollegaansa Albert Schreineria, vaikka heistä on tullut jo hyviä ystäviä, ja he ovat kiinnostuneita toisistaan myös romanttisessa mielessä. Vasta muutaman yhteisen illallisen jälkeen ehdottaa Albert sinunkaappoja:

(6) Albert: *Parmaschinken, Champagner und Trockenbrot. Ich hoffe das schmeckt Ihnen. Oder darf ich du sagen? Ich finde das passt besser zur Stimmung?*

Sylvia: *Du bist ein bodenloser Romantiker, Schreiner. SY2*

Opettajat teitittelevät tietysti myös oppilaiden vanhempia, ovathan he toisilleen vieraita aikuisia:

(7) Sylvia: *Herr Pfeiffer, Entschuldigung. Danna [S:n oppilas] braucht jetzt viel Liebe und Zuneigung.*

Pfeiffer: *Frau Waldmann, wir sind Ihnen wirklich dankbar, dass Sie Danna vorbeigebracht haben und... Glauben Sie mir ich weiß selber ganz genau was zu tun ist. SY2*

Puhujien välinen suhde vaikuttaa omalta osaltaan puhuttelumuodon valintaan. Jos suhde muuttuu intiimiksi, siirrytään sinutteluun:

(8) Voss: *Rotwein?*

Sophie: *Gern. (puhelin soi) Hätten Sie nicht lieber 'rangehen sollen?*

Voss: *Weiß doch jetzt alles. Aber von Ihnen weiß ich noch so wenig.*

Sophie: *Sie wollen mehr erfahren?*

Myöhemmin:

Sophie: *Jemand sollte Rotwein holen.*

Voss: *Dieser jemand bin ich, mhh?*

Sophie: *Du bist der Gastgeber. Mir zuliebe?*

Voss: *Dir zuliebe tue ich fast alles. EFFZ2*

Samoin myös myyjät ja tarjoilijat teitittelevät asiakkaitaan, kuten myös lehdistön edustajat haastateltaviaan jne.

Sinuttelua esiintyy siis sukulaisten ja hyvien ystävien kesken, sekä puhuttaessa lapsille. Pienemmät lapset vielä sinuttelevat aikuisia, mutta isommat sen sijaan teitittelevät vanhempia aikuisia, vaikka heitä itseään sinuteltaisiinkin. Tällöin on kyseessä epäsymmetrinen puhuttelu, jossa toinen osapuoli teitittelee ja toinen sinuttelee. Näin tapahtuu *Sylvia*-sarjan koulumiljöössä, missä oppilaat teitittelevät opettajiaan, jotka puolestaan sinuttelevat oppilaita:

(9) Sylvia: *Habt ihr das verstanden?*

Tammi (oppilas): *Sie schreiben innerhalb von fünf Minuten die Tafel voll. Der Dieter der kann nicht so schnell!*

Sylvia: *Du meinst du kannst nicht so schnell, weil du wieder mal meditiert hast.* SY1

Epäsymmetristä puhuttelua esiintyy myös, kun vanhemmat puhuvat jo aikuisten lastensa ystävien kanssa. Nuoret teitittelevät ystäviensä vanhempia, jotka puolestaan sinuttelevat heitä. Jopa tyttö-/poikaystävän vanhempia teititellään.

(10) Herr Lagner: *Ach du bist's, Benni. Ich wollte hier aufräumen, aber ich schaff's nicht.* - - -

Benni: *Ich meine Sie müssen ja nicht heute... Gehen Sie doch nach Hause.*

Herr Lagner: *Danke dir, Benni.* STE1

Puhuttelu on epäsymmetristä myös silloin, kun toisella osapuolella on juuri siinä tilanteessa valtaa toiseen. Esimerkiksi eräässä tilanteessa mies uhkaa toista miestä aseella ja yrittää pakottaa tätä kirjoittamaan tunnustuksen poliisille murhasta, jota ei ole tehnyt. Uhkaaja sinuttelee, mutta mies jota uhataan teitittelee:

(11) Beck: *Wer sind Sie?*

Hoffmann: *Der Mann der von dir erpresst wird. Kannst du schreiben? - - Schreib!* - - -

Beck: *Hören Sie, ich kann diesen Mist jederzeit widerrufen!* EFFZ2

Kuten suomalaisessa aineistossa myös saksalaisessa aineistossa tapahtuu puhuttelumuodon vaihtumista samojen puhujien kesken samassa tilanteessa, ilman että keskustelijat jotenkin sopisivat esim. sinutteluun siirtymisestä keskenään. Sarjassa *Ein Fall für zwei* tapaa yksityisetsivä Matula kaksi nuorta miestä, jotka ovat rikokseen sotkeutuneen Oliverin tuttuja. Matula teitittelee miehiä ensin, ja toinen nuorista miehistä teitittelee myös Matulaa, mutta toinen miehistä sinuttelee tätä heti ja käyttäytyy muutenkin loukkaavasti. Tämän jälkeen myös Matula siirtyy sinutteluun:

- (12) Matula: *Entschuldigung, ich möchte ja nicht stören, aber ich suche Oliver Zenker. Der gehört doch zu Ihrer Clique?*
 René: *Er ist nicht hier. Sind Sie Bulle oder was?*
 Matula: *Nein, ich arbeite für seinen Anwalt. Also, ist er hier?*
 Andi: *Tja René, ich würde dem Typen nicht trauen. - - - (Matulalle) Mach' Platz, Kurzer! EFFZ1*

Puhuttelumuoto valitaan tässä siis sen mukaan, arvostetaanko puhuteltavaa ja pidetäänkö tätä teitittelyn mukanaan tuoman kunnioituksen arvoisena. Samalla tavalla puhuttelumuoto vaihtuu myös seuraavassa esimerkissä. Matula tulee tapaamaan murhatun miehen ystävää Beckiä, joka ei tiedä Matulan olevan yksityisetsivä, vaan luulee tätä lehtimeheksi. Miehet teitittelevät toisiaan aluksi, mutta heti kun Beckille selviää Matulan oikea henkilöllisyys, alkaa tämä sinutella, minkä jälkeen myös Matula siirtyy sinutteluun.

- (13) Matula: *Tag. Sind Sie Herr Beck?*
 Beck: *Ja, und? - - - Wer sind denn Sie?*
 Matula: *Mein Name ist Matula. Ich habe gehört Sie haben den Todentdeckt? - - -*
 Beck: *Von was für einer Zeitung sind Sie denn?*
 Matula: *Ich bin Privatdetektiv. - - -*
 Beck: *Dann hör jetzt gut zu, Schnüffler. - - - Also, verpiss' dich! EFFZ2*

Puhuttelumuoto valitaan, kuten suomalaisessakin aineistossa, sen mukaan, kuka puhuteltava on, tai ainakin kenen puhuja luulee tämän olevan.

Myös tilanne vaikuttaa puhuttelumuodon valintaan samojen puhujien välillä. Esimerkiksi asianajaja Voss ja tämän asiakas Oliver Zenker teitittelevät normaalisti toisiaan, aivan kuten Vossin palveluksessa oleva Matula ja Oliver teitittelevät toisiaan. Oliver kutsuu Matulaa pelkällä sukunimellä ja Matula puhuttelee Oliveria etunimellä. Joissain tilanteissa henkilöt kuitenkin alkavat sinutella toisiaan. Kun Matula joutuu hengenvaaraa ajaessaan Oliveria takaa ja on vaarassa pudota, hän pyytää ja anelee Oliverilta apua. Tässä tilanteessa Matula sinuttelee, samoin kuin Oliver sinuttelee Matulaa:

- (14) Matula: *Oliver! **Komm'** hier, ich brauch' **deine** Hilfe! Ich bin keine Bulle. ich arbeite für **deinen** Anwalt. Komm', **zieh'** mich hoch! **Mach'** schon!*
 Oliver: *Wer sagt mir, dass **du** nicht **lügst**? EFFZ1*

Tässä tilanteessa henkilöt ovat ikään kuin läheisemmässä suhteessa toisiinsa: toinen tarvitsee toisen apua, ja on tästä riippuvainen. Myöhemmin Matula ja Oliver palaavat jälleen teitittelyyn.

Samoin kun Oliver uhkaa pakenemisella ja Voss yrittää taivutella tätä antautumaan poliisille, Voss väliin sinuttelee Oliveria, mutta seuraavassa lauseessa jälleen teitittelee tätä. Oliver kuitenkin teitittelee koko jakson ajan asianajajaansa Vossia.

- (15) Voss: *Ich kann **dir** nur **dringend** raten, Oliver, **gemeinsam** zur **Polizei** zu **gehen**. - - -*
 Oliver: *Ich bin in 24 Stunden in **Ihrem** Büro, ok? - - -*
 Voss: ***Sie haben** doch genug **Blödsinn** gemacht! EFFZ1*

Eräässä tilanteessa Oliver yrittää taivutella Matulaa antamaan vielä yhden yön vapaalla jalalla, ennen kuin antautuu poliisille. Matula on eri mieltä. Silti osapuolet teitittelevät toisiaan, kunnes Matula kimpaantuu ja sinuttelee Oliveria, ja puhuttelee tätä vielä tässä tilanteessa hieman alentavalla puhuttelusanalla *Junge*.

- (16) Matula: *Ich schlage vor Sie kommen gleich mit zu Doktor Voss.*
 Oliver: *Sie haben hier nichts zu sagen. - - - Ich will nur eine Nacht,*
 Matula. - - - *Sie schulden mir was, Matula. Ich hab' Ihr Leben gerettet.*
 Matula: *Ich versuche dein zu retten, Junge.* EFFZ1

Samoin myös tilanteen muodollisuus vaikuttaa puhutteluun samojenkin puhujien kesken. *Ein Fall für zwei* -sarjan asianajaja Voss tuntee naissyyttäjän niin ammattinsa puolesta kuin myös henkilökohtaisesti. Aina kun keskustelutilanteessa on läsnä muitakin ihmisiä, puhuttelevat he toisiaan muodollisesti teitittelemällä ja käyttämällä titteleitä. Vain kerran Voss sinuttelee syyttäjää myös poliisin edustajan läsnäollessa. Ollessaan kahden Voss ja syyttäjä sinuttelevat toisiaan ja käyttävät etunimiä. Puhuttelu on siis sidoksissa sekä puhujien rooleihin keskustelutilanteessa, tässä tapauksessa ammattiansa edustajina, että tilanteen asettamiin ehtoihin, esim. oikeudenkäynnin aikana noudatetaan tiettyä puhutteluetikettiä:

- (17) (Oikeudessa.) Voss: *Frau Staatsanwältin, dürften wir um Ihre geschätzte Aufmerksamkeit bitten?* EFFZ1

Myöhemmin. Läsnä myös poliisi:

- (18) Polizist: (Vossille) *Vor Prozessbeginn, wo haben Sie Oliver Zenker getroffen?*
 Voss: *Hören Sie, wir können das abkürzen.*
 Syyttäjä: *Doktor Voss, bitte... - - - Haben Sie was gesehen?*
 Voss: *Nein, genau so wenig als du.* - - -
 (poliisi on poistunut)
 Voss: *Renate, man kann es auch übertreiben.*
 Syyttäjä: *Wir sind Prozessgegner, Johannes.* EFFZ1

Sarjassa *Für alle Fälle Stefanie* sairaanhoitaja Stefanie teitittelee ensin erään nuoren naispotilaan poikaystävää, sillä tämä on rinnastettavissa potilaaseen, joita yleensä teititellään. Hetkeä myöhemmin Stefanie kuitenkin siirtyy sinuttelemaan tätä. Molemmat ovat suunnilleen samanikäisiä, ja ikä ajaa näin tilanteen muodollisen luonteen ohi.

- (19) Stefanie: *Sie gehören zu Julia Riedel?*
 Benni: *Was ist mit ihr? - - -*
 Stefanie: *Und du, geh' erst mal nach Hause. Schlaf' dich aus.* STE1

Aineiston valossa näyttää siis siltä, että uusia ihmisiä kohdatessaan saksalaiset ensin teitittelevät usein ikään kuin varmuuden vuoksi. Teitittelemällä tuskin voi ketään loukata, ja voihan puhuja vaihtaa sinutteluun, jos se tuntuu sopivammalta.

Monesti aineistossa käy niin, että jos puhuteltavia on useita, ja osaa heistä puhuja sinuttelee ja osaa teitittelee, monikkomuotoiseksi puhutteluksi valitaan monikon 2. persoona *Ihr*, eikä teitittelymuotoa, monikon 3. persoona *Sie*. Esimerkkejä:

- (20) Hoffmann (pitää puhetta vierailleen, mukana myös vieraita ihmisiä, joita teitittelee): *Liebe Freunde! - - - Der Anlass aus dem wir euch heute hier zu dieser kleinen Feier geladen haben, heißt Hollywood.* EFFZ2
- (21) Klara: (puhuteltavat Elke, jota sinuttelee, sekä Herr Zehler, jota teitittelee): *Das Essen ist schon fertig. Kommt rein.* STE1

Aineistossa yleensä teitittelyyn yhdistyy *Herr/Frau* -puhuttelu tai tittelipuhuttelu, ja sinutteluun etunimellä puhuttelu. Poikkeuksiakin on kuitenkin useita: Teitittely voidaan yhdistää etunimellä puhutteluun, esim. asianajaja Voss puhuttelee itseään vanhempaa, naispuolista sihteeriään etunimellä, mutta teitittelee tätä:

- (22) Voss: *Danke Helga. Und hier, würden Sie meine Diktate in lesbares Deutsch übersetzen.* EFFZ2

Samoin Voss puhuttelee nuorta asiakastaan Oliveria, sekä erään asiakkaansa tytärtä:

- (23) Voss: *Hallo Pia. - - - Hatten Sie ein Verhältnis mit Axel Mohl?* EFFZ2

Tällä tavoin puhuttelee myös Sylvia Waldmann naapuriaan Dragania, joka puolestaan puhuttelee Sylviaa kutsumalla tätä puhuttelusanalla *Frau Sylvia* ja teitittelemällä. Tällainen *Herr/Frau*-puhuttelusanan ja etunimen yhdistämistä käytetään jossain määrin Etelä-Saksassa (Glück 1997: 126), ja *Sylvia*-sarjan tapahtumapaikkana onkin eteläsaksalainen München. Teitittelyyn yhdistetään myös pelkän sukunimen käyttöä puhuttelusanana, mitä esiintyi myös sinuttelun yhteydessä (esim. *Schreiner, Sie fahren zu schnell!* SY1; *Hör mal zu Beck...* EFFZ2).

Affektiivisiä puhuttelusanoina esiintyy vain sinuttelun yhteydessä. Hellittelynimien ja loukkavi- en puhuttelusanoinen käyttö näyttää siis vaativan suhteelle sinuttelupohjan. Olenkin kuullut erään teitittelyä kannattavan saksalaisen sanovan, että teitittely on eräässä mielessä hyvin turvallinen pohja tuttavallisellekin ihmissuhteelle: ristiriitaisessa tilanteessa säilyy tietty kohteliaisuus, sillä on milteipä mahdotonta sanoa esim. *Sie arschloch!*

13. PÄÄTÄNTÖ

Tutkimuksessani olen tarkastellut suomen ja saksan puhuttelua suomalaisten ja saksalaisten tv-sarjojen maailmassa. Jo puhuttelusanoinen käytön osalta aineiston suomalainen ja saksalainen puhuttelu eroavat toisistaan: saksalaiset käyttävät puhuttelusanoina noin neljä kertaa useammin kuin suomalaiset. Suomalaisten käyttämät puhuttelusanat rajoittuivat enimmäkseen vain etunimen ja substantiivin käyttöön (87% kaikista puhuttelusanoina). Saksalaisten käyttämien puhuttelusanoinen joukko oli paljon kirjavampi: etunimien ja substantiivien lisäksi (64% kaikista puhuttelusanoina) käytetään paljon titteli-, persoonapronomini- sekä *Herr/Frau*-puhuttelua. Suurimmat erot suomalaisessa ja saksalaisessa puhuttelusanoinen käytössä koskevatkin juuri näitä ryhmiä: Suomalaisessa aineistossa herra/rouva -puhuttelua ei esiinny varsinaisessa tehtävässä eli kohteliaan puhuttelun merkkinä kertaakaan. Sillä pyritään aikaansaamaan keskusteluun vain tietynlainen sävy, esim. huumoria. Saksalaisessa aineistossa *Herr/Frau*-puhuttelu on puolestaan etunimen jälkeen toiseksi yleisin puhuttelusanoina. Samoin tittelipuhuttelu on Saksassa yleistä: peräti 10% kaikista puhuttelusanoina sisältää tittelin. Suomessa tittelipuhuttelua ei käytetä lainkaan. Samoin persoonapronominilla puhuttelu, joka on Saksassa mahdollista, puuttuu suomalaisesta aineistosta, lukuunottamatta yhtä tapausta, jossa persoonapronomini on yhdistyneenä interjektioon *hei* sekä paikan adverbiin *siellä*. Sak-

salaisessa aineistossa puhutellaan sekä pelkällä persoonapronominilla, että muihin sanoihin esim. etunimeen yhdistyneellä persoonapronominilla.

Puhuttelusanojen tehtävät vuorovaikutuksessa ovat yhteneväiset suomalaisessa ja saksalaisessa aineistossa. Puhuttelusanojen funktioluokkia on aineistossa yhteensä kuusi: Yleisin puhuttelusanan tehtävä on kutsu ja puhuteltavan huomion kiinnittäminen. Puhuttelusamalla voidaan myös korostaa ja painottaa viestiä pyynnön, käskyn, vetoimuksen, moitteen tms. yhteydessä. Samoin kontaktin ylläpito puhuteltavaan on eräs puhuttelusanan funktio. Puhuttelusanaa voidaan käyttää myös affektiivisen sävyn aikaansaamiseen sekä suhteen laadun korostamiseen. Lisäksi puhuttelusanaa käytetään usein tervehdyksen, hyvästelyjen ja kiitosten yhteydessä. Puhuttelusana voi olla lauseessa myös leksikaalistunut, kuten saksassa *Mann-* ja *Mensch* -sanoilla puhuttelu, sekä suomen *veikkonen-* ja *hyvä mies* -puhuttelut.

Suurin ero suomen ja saksan välillä puhuttelusanojen funktioiden kohdalla liittyy kontaktin ylläpitoon: saksalaisessa aineistossa kontaktin ylläpito on puhuttelusanan toiseksi yleisin tehtävä (23% kaikista tapauksista), kun taas suomalaisessa aineistossa se on toiseksi harvinaisin puhuttelusanan tehtävä (2% kaikista tapauksista). Suuri eroavaisuus puhuttelukäyttäytymisessä on nähtävissä myös tervehdyksissä: saksalaiset liittävät tervehdykseen tervehdittävän nimen tai muun tähän viittaavan puhuttelusanan neljä kertaa useammin kuin suomalaiset. Saksalaisessa aineistossa tervehditään myös pelkällä nimellä, mikä suomalaisesta aineistosta puuttuu tyystin.

Suomalainen ja saksalainen aineisto eroavat toisistaan myös pronominaalisen puhuttelun osalta. Odotetusti saksalaiset teittitelevät suomalaisia useammin. Toisilleen vieraat aikuiset suomalaiset sinuttelevat toisiaan epäröimättä, kun taas saksalaiset pysyvät teittitelevässä, ellei henkilöiden suhde syvenny lähemmäksi ystävyudeksi. Toki suomalaisessa aineistossa teittiteleväänkin: lääkärit teittitelevät usein potilaitaan, poliisit epäiltyjä, sekä vanhemmat lastensa opettajaa. Suomalainen teittitelevä liittyy siis usein henkilöiden rooleihin ammattiensa edustajina. Yksityishenkilönä teittitelevä ei suomalaisessa aineistossa esiintynyt.

Saksalaisessa puhuttelukäyttäytymisessä on nähtävissä selvemmin puhuttelun hierarkisuus. Sairaalassa kollegat, niin lääkärit kuin hoitajatkin, teittitelevät toisiaan, mutta hoitajia puhutellaan etunimellä, lääkäreitä puolestaan tittelillä. Samoin oppilaat teittitelevät opettajaansa, joka sinuttelee oppilaita. Tässä näkyy myös puhuttelun epäsymmetrisyys, jota saksalaisessa aineistossa esiintyy aika ajoin.

Sekä suomalaisessa että saksalaisessa aineistossa esiintyy puhuttelumuodon vaihtelua samassa tilanteessa samojen puhujien kesken. Puhuttelumuodon vaihtaminen liittyy suomalaisessa aineistossa usein puhujien rooleihin ja niiden muuttumiseen tilanteessa. Puhujien roolit ilmenevät useassa tapauksessa keskustelun aiheen kautta. Samoin keskustelukumppanien keskinäisen tuttuuden toteaminen vaikuttaa puhuttelumuodon valintaan: kun keskustelun kulessa on todettu molemminpuolinen tuttuus, vaihdetaan luontevasti teitittelystä sinutteluun. Kolmantena seikkana puhuttelumuodon valintaan ja sen mahdolliseen vaihtamiseen kesken tilanteen vaikuttaa ratkaisevasti se, kuka puhuteltava on, tai kenen puhuja luulee tämän olevan. Jos puhuteltava osoittautuukin joksikin muuksi kuin aikaisemmin oli luultu, voidaan puhuttelumuotoa vaihtaa kesken keskustelun. Tästä syystä johtuvaa puhuttelumuodon äkillistä vaihtumista tapahtuu myös saksalaisessa aineistossa. Saksalaisessa aineistossa puhuttelumuoto saattaa muuttua teitittelystä sinutteluksi myös silloin, jos puhuteltava ei käyttäytymisensä tai muun seikan vuoksi osoittaudu teitittelyn arvoiseksi. Myös tilanteen luonne vaikuttaa saksalaisten puhuttelumuodon valintaan ja muuttumiseen: esimerkiksi hätätilanteessa teitittely saattaa tuntua liian kankealta ja muodolliselta, ja tällöin vaihdetaankin hetkellisesti sinutteluun. Kun erikoistilanne on ohi, palataan jälleen teitittelyyn.

Saksalaisilla on valittavanaan vain kaksi mahdollista pronominaalisen puhuttelun muotoa, sinuttelu (y.2.p.) ja teitittely (m.3.p.). Suomalaisilla sen sijaan mahdollisuuksia on enemmän. Aineistossa suomalaiset käyttävät sinuttelun ja teitittelyn lisäksi myös muita puhuttelumuotoja: titteliä, nimeä tms. yhdistyneenä indikaatiivin preesensin 3. persoonaan, elliptistä kolmatta persoonaan, passiivia sekä 3. infinitiiviä kohteliaan kehotuksen yhteydessä. Kaikki nämä ovat ns. epäsuoria puhuttelumuotoja, joilla perinteisesti on ollut puhuteltavan suoran persoonan välttämisen tehtävä. Aineistoni valossa näyttää kuitenkin siltä, että suoran persoonallisen puhuttelun välttelyn päätehtävä ei ole kohteliaisuuden tavoittelu, vaan epäsuoraa puhuttelua käytetään pääasiassa tietyn sävyn aikaansaamiseksi. Halutessaan olla kohteliaita henkilöt teitittelevät keskustelukumppaneitaan, eivätkä yritä löytää kiertoteitä. Samoin näyttää siltä, että puhujalle olisi hankalassa tai kiusallisessa tilanteessa helpompaa mainita puhuteltavan nimi lauseen subjektina käytettäessä kolmatta persoonaan, kuin mainita puhuteltavan nimi puhuttelusanan suoran puhuttelun (y.2.p./m.2.p.) yhteydessä.

Saksalainen ja suomalainen puhuttelu eroavat siis toisistaan merkittävästi. Ei siis ihme, että suomalaisten ja saksalaisten keskinäisessä kanssakäymisessä ilmenee väärinkäsityksiä, jotka johtuvat erilaisesta puhuttelukäyttäytymisestä. Saksalaiset saattavat pitää suomalai-

sia sinuttelijoita työkeinä ja moukkamaisina, ja suomalaiset saavat saksalaisista muodollisen ja jäykän kuvan. Kulttuuristereotyytiat ja ennakkoluulot syntyvät juuri näin.

Jokaisella kulttuurilla on omat puhuttelusääntönsä ja konventionensa, omat tapansa käyttää puhuttelusanoja ja puhuttelumuotoja. Kuitenkaan puhuttelun ja puhuttelumuotojen merkitys ei ole vakio. Ei saksalainen puhuttelukulttuuri ole sen jäykempää ja muodollisempaa kuin suomalainenkaan, vain siksi että se meistä suomalaisista siltä saattaa vaikuttaakin. Emmekä me suomalaiset ole sen välittömämpiä toisiamme kohtaan kuin saksalaisetkaan, vaikka saksalaiset omien puhuttelutottumuksiensa kautta niin saattavat ajatella. Ei puhuttelun merkitys muotoudu suomalaisten tai saksalaisten puhuttelukonvention perusteella, vaan joka kulttuurilla on omansa. Puhuttelu saa merkityksensä aina kulttuurin sisällä, eikä ole mielekästä vertailla eri kulttuurien puhuttelua sen yhteiskunnallisen merkityksen perusteella. Tässä työssäni olen halunnut vertailla suomen ja saksan puhuttelua kielellisistä lähtökohdista käsin tutkimalla vain puhuttelusanojen ja puhuttelumuotojen käyttöä, en puhutteluun liittyviä käsityksiä ja arvostuksia.

Mielenkiintoinen jatkotutkimuksen kohde olisikin kartoittaa suomalaisten ja saksalaisten kokemuksia viestintätilanteista kulttuurienvälisen viestinnän viitekehyksessä, ja tätä kautta päästä tarkastelemaan eri puhuttelukäsitysten aikaansaamia ongelmia saksalaisten ja suomalaisten keskinäisessä kommunikaatiossa.

LÄHTEET

- Augst, Gerhard** 1977: Sprachnorm und Sprachwandel. Vier Projekte zu diachroner Sprachbetrachtung. Studienbücher zur Linguistik und Literaturwissenschaft 7. Wiesbaden.
- Besch, Werner** 1996: Duzen, Siczen, Titulieren. Zur Anrede im Deutschen heute und gestern. Göttingen.
- Brockhaus Wahrig, Deutsches Wörterbuch.** F.A Brockhaus Wiesbaden und Deutsche Verlagsanstalt GmbH Stuttgart 1982.
- Brown, Penelope – Gilman, Albert** 1960: The Pronouns of Power and Solidarity. – Thomas A. Sebeok (edit.), *Style in Language*, s. 253–276. Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, Massachusetts.
- Brown, Penelope – Levinson, Stephen** 1978: Universals in language usage: Politeness phenomena. – Esther N. Goody (edit.), *Questions and politeness*, s. 56–290. Cambridge University Press, Cambridge.
- Duden Deutsches Universal Wörterbuch A–Z. Duden Verlag, Mannheim 1996.
- Fritz, Gerd – Muckenaupt, Manfred** 1981: Kommunikation und Grammatik. Tübinger Beiträge zur Linguistik. Band 163. Tübingen.
- Glück, Helmut – Sauer, Wolfgang Werner** 1997: Gegenwartsdeutsch. Verlag J.B. Metzler, Stuttgart.
- Goody, Esther N.** (edit.) 1978: Questions and politeness. Strategies in social interactions. Cambridge University Press, Cambridge.
- Hämäläinen, Simo O.** 1982: Mikrotason sosiolingvistiikka-keskustelun kielioppia. – Suojanen M.K. ja Päivikki, *Sosiolingvistiikan näkymiä*, s. 132–166. Gaudeamus, Helsinki.
- Isotalus, Pekka** (toim.) 1994: Puhcsta ja vuorovaikutuksesta. Jyväskylän yliopisto, viestintätieteiden laitos, Jyväskylä.
- Kankaanpää, Salli** 1999: Johtaja ja rouva sekä muita tittelipulmia. – *Kielikello* 2/99.
- Kielen käyttö ja käyttäjä. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja XXXVI. Hakapaino Oy, Helsinki 1989.
- Korhonen, Teppo** 1996: Tervehdys ja hyvästely. Suomen Antropologinen Seura, Helsinki.
- Lampinen, Arja** 1990: Suomen kielen kohteliaisuusstrategiat. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja, Turku.
- 1991: Kohteliaisuuden kielioppia. Kielioppi ja kielenkäyttö. – *Kielikuvia* 2/1991.
- Lange, Willi** 1984: Aspekte der Höflichkeit. Überlegungen am Beispiel der Entschuldigungen im Deutschen. Verlag Peter Lang, Frankfurt am Main.
- Larjavaara, Matti** 1999: Kieli, kohteliaisuus ja puhuttelu. – *Kielikello* 2/99.
- Lehtonen, Jaakko** 1994: Vaikeneva kulttuuri ja vieraan kielen pelko. Miksi suomalainen vaikenee vieraallakin kielellä. – Pekka Isotalus (toim.), *Puheesta ja vuorovaikutuksesta* s. 85–111. Jyväskylän yliopisto, viestintätieteiden laitos, Jyväskylä.
- 1995: Sprechkultur und Sprechnormen. Konsequenzen für die Sprecherziehung. – Jaakko Lehtonen, *Kontakte über Kulturgrenzen* s. 7–20. Jyväskylän yliopisto, viestintätieteiden laitos, Jyväskylä.
- Leiwo, Matti – Luukka, Minna-Riitta – Nikula, Tarja** 1992: Pragmatiikan ja retoriikan perusteita. Jyväskylän yliopisto, viestintätieteiden laitos, Jyväskylä.

- Lenk, Hartmut E.H.** 1995: Deutsche Gesprächskultur. Ein Lese- und Übungsbuch für das professionelle Konversationstraining. Yliopistopaino, Helsinki.
- Noponen, Anna-Leena** 1999: Sinä vai te? – Kielikello 2/99.
- Nykysuomen sanakirja. WSOY, 1983.
- Salo-Lee, Liisa – Winter-Tarvainen, Annette** 1995: Kriittiset tilanteet kulttuurien kohtaamisessa: suomalaisten ja saksalaisten opiskelijoiden näkökulma. – Liisa Salo-Lee (toim.), Kieli ja kulttuuri oppimisessa ja opettamisessa s. 81–103. Jyväskylän yliopisto, viestintätieteiden laitos, Jyväskylä.
- Saukkonen, Pauli** 1970: Puhekielen luonteesta. – Kielikello 3/70.
- Sebeok, Thomas A.** (edit.) 1960: Style in Language. The Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, Massachusetts.
- Seibicke, Wilfried** 1982: Die Personennamen im Deutschen. Walter de Gruyter, Berlin.
- Suojanen, M.K. – Suojanen, Päivikki** (toim.) 1982: Sociolinguistiikan näkymiä. Gaudeamus, Helsinki.
- Suomen kielen perussanakirja. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki 1994.
- Tiittula, Liisa** 1993: Kulttuurit kohtaavat. Suomalais-saksalaiset kulttuurierot talouselämän näkökulmasta. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja. D-190. Helsinki.
- Vorderwülbecke, Klaus** 1986. Höflichkeit und Höflichkeitsformen. – Gisela Zifonun (Hrsg.), Vor-Sätze zu einer neuen deutschen Grammatik, s. 247–279. Gunter Narr Verlag, Tübingen.
- Winter, Werner** (Hrsg.) 1984: Anredeverhalten. Gunter Narr Verlag, Tübingen.
- Yli-Vakkuri, Valma** 1986: Suomen kieliopillisten sijojen toissijainen käyttö. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja. Turku.
- 1989: Suomalaisen puhuttelun piirteitä. – Kielen käyttö ja käyttäjä. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja XXXVI. Hakapaino Oy, Helsinki 1989.
- Zifonun, Gisela** (Hrsg.) 1986: Vor-Sätze zu einer neuen deutschen Grammatik. Gunter Narr Verlag, Tübingen.